

KLIMAATVERANDERING: HOE KUNNEN SOCIALE BESCHERMING, ARBEIDS- EN WERKGELEGENHEIDSMATREGELEN AANPASSING EN MATIGING ONDERSTEUNEN?

DOOR | **KOEN VLEMINCKX**

Coördinator kennisontwikkeling bij SOCIEUX+
Adviseur-generaal wetenschappelijke ontwikkeling bij de FOD Sociale Zekerheid
Dr. in de sociale wetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven (KU Leuven)

1. INLEIDING

Wereldwijd wordt de mensheid geconfronteerd met de gevolgen van klimaatverandering. Overal ter wereld worden gemeenschappen gedwongen om de gevolgen op te vangen van extreme weersomstandigheden, veroorzaakt of verergerd door de klimaatverandering, en moesten ze zich aanpassen aan klimaatgerelateerde veranderingen die zich langzaam manifesteren en een weerslag hebben op hun manier van leven. In het afgelopen jaar, 2022-23, heeft extreme regenval historische overstromingen veroorzaakt in China, Nieuw-Zeeland, Nigeria, Mozambique en Pakistan. Zuid-Europa en de Maghreb werden getroffen door droge winters, terwijl in Oost-Afrika de regens nu al voor het vijfde seizoen uitblijven. Hittegolven en andere gebeurtenissen waarbij hitterecords sneuvelen, hebben zich voorgedaan in verschillende regio's van de wereld, waaronder China, Zuid-Europa en de VS, en hebben ingrijpende gevolgen gehad voor de gezondheid van mensen. De gevolgen van de klimaatverandering hebben een reële impact op ons leven.

Niet alleen zijn de oorzaken en gevolgen van de klimaatverandering goed gedocumenteerd door een toenemende hoeveelheid wetenschappelijke literatuur, maar gemeenschappen krijgen ook steeds meer praktische ervaring met het implementeren van praktijken en beleid om de gevolgen van de klimaatverandering aan te pakken de toekomstige impact ervan te milderen.

Ook vormt de klimaatverandering een sociaaleconomische uitdaging. De gevolgen van de klimaatverandering hebben over het hele sociaaleconomische spectrum een impact op onze economieën, banen en gezondheid. Het wordt ook almaar duidelijker dat kwetsbare groepen wereldwijd meer te lijden hebben onder de directe en indirecte gevolgen van de klimaatverandering en onder slecht voorbereid ontkolingsbeleid dat gericht is op het verlagen van het tempo en de toekomstige impact van de klimaatverandering.

Bijgevolg plaatst de klimaatverandering het beleid inzake sociale bescherming, arbeid en werkgelegenheid voor nieuwe uitdagingen. De gevolgen van de klimaatverandering hebben een impact op armoede en welzijn. Ze kunnen de vooruitgang die de afgelopen decennia is geboekt op het gebied van duurzame ontwikkeling en de millenniumdoelstellingen inzake ontwikkeling terugdraaien. Dit dwingt beleidsmakers tot reactie. De klimaatverandering is dus een fundamentele kracht geworden achter het sociaal beleid en de agenda's op het vlak van arbeid en werkgelegenheid. Er zijn regio's in de wereld die al tientallen jaren geconfronteerd worden met de impact van de klimaatverandering en al enige beleidservaring hebben opgedaan. Maar naarmate de gevolgen van de klimaatverandering in steeds meer delen van de wereld zichtbaar worden, worden er nieuwe ideeën ontwikkeld en alternatieve beleidspadigmata geformuleerd, terwijl waardevolle nieuwe inzichten ontstaan door de implementatie van nieuw beleid.

De impact van de klimaatverandering en het omgaan met de sociale gevolgen van de groene transitie werden in het verslag van de groep op hoog niveau over de toekomst van de sociale bescherming en de welvaartsstaat in de EU aangemerkt als een "opkomende trend"¹. De EU reageert op de uitdaging van de klimaatverandering door de noodzakelijke 'groene transitie' te ondersteunen maar wil ook de sociale gevolgen van klimaatverandering aanpakken.

In 2022 heeft de Raad van de EU een aanbeveling² uitgebracht met verdere richtsnoeren voor de lidstaten over hoe zij ervoor kunnen zorgen dat de transitie naar klimaatneutraliteit op een sociaal rechtvaardige manier verloopt, over hoe de sociale aspecten en arbeidsaspecten van de groene transitie het best kunnen worden aangepakt door de juiste jobvaardigheden te bevorderen, passende maatregelen op het gebied van sociale bescherming en belastingen in te voeren en ten volle gebruik te maken van de beschikbare financieringsopties. De Europese Commissie heeft ook een 'Sociaal Klimaatfonds' in het leven geroepen om iets te doen aan de sociale impact van maatregelen ter bevordering van de klimaattransitie, in het bijzonder het EU-emissiehandelssysteem (EU ETS). Het zal in 2026 in gebruik worden genomen en zal worden gefinancierd met 65 miljard euro uit de EU-begroting, plus 25% cofinanciering door de lidstaten.

De Europese Unie (EU) pakt mondiale uitdagingen aan via internationale partnerschappen en neemt het voortouw bij internationale inspanningen om milieuproblemen aan te pakken en om de uitvoering van een ambitieus milieu-, klimaat- en energiebeleid te bevorderen en tegelijkertijd duurzame groei en werkgelegenheid te ondersteunen. Ook heeft de EU *SOCIEUX+ EU Expertise on Social Protection, Labour and Employment opgericht*, een faciliteit voor technische samenwerking tussen publieke en sociale partners, waarvan de EU de voornaamste medefinancier is, samen met BELINCOSOC, Enabel, Expertise France en FIIAPP. De algemene

(1) *Report of the High-Level Group on the future of social protection and of the welfare state in the EU* (deel 1.5): <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/842d8006-c3b3-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-283143938>.

(2) Raad van de Europese Unie (2022), *Aanbeveling van de Raad van 16 juni 2022 inzake het garanderen van een rechtvaardige transitie naar klimaatneutraliteit* 2022/C 243/04, PB C 243, 27 juni 2022, pp. 35-51.

doelstelling van SOCIEUX+ is het uitbreiden en verbeteren van de toegang tot betere tewerkstellingskansen en inclusieve socialebeschermingsstelsels.

Deze metapaper wil een beknopt en actueel overzicht geven van relevante inzichten voor beleidsmakers en hun adviseurs die worden geconfronteerd met de uitdaging om mensen te beschermen tegen en voor te bereiden op zowel de gevolgen van de klimaatverandering als de implementatie van een rechtvaardig, groen transitiebeleid.

In het eerste deel geven we een overzicht van de jongste bevindingen over de oorzaken en gevolgen van door de mens veroorzaakte klimaatverandering. In het tweede deel stellen we dat de klimaatverandering ook een sociale crisis is die de aandacht opeist van hen die het sociale beleid maken. In een derde deel bespreken we de rol van sociale bescherming, arbeid en werkgelegenheid binnen deze context. Her en der presenteren we in dit metareport ook goede praktijken uit de hele wereld.

2. DOOR DE MENS VEROOORZAakte KLIMAATVERANDERING IS EEN REALITEIT

2.1. WETENSCHAPPELIJK BEWIJS

Gecombineerd bewijs van over de hele wereld toont aan dat het aardoppervlak en de oceanen opwarmen, wat een voortdurende impact heeft op het klimaat op aarde. Het klimaat op aarde is de jongste duizenden jaren weliswaar al meer dan eens veranderd, maar tal van door vakgenoten getoetste studies³ van onderzoeksgroepen over de hele wereld hebben aangetoond dat de waargenomen opwarmingstendensen van het klimaat in de afgelopen eeuw zeer waarschijnlijk te wijten zijn aan menselijke activiteiten, in hoofdzaak het gebruik van fossiele brandstoffen. Vooraanstaande wetenschappelijke organisaties over de hele wereld zijn met publieke verklaringen gekomen waarin ze dit standpunt onderschrijven⁴.

Volgens de Intergouvernementele Werkgroep inzake Klimaatverandering (IPCC), die in 1988 werd opgericht door de Wereld Meteorologische Organisatie (WMO) en het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP)⁵, is door de mens veroorzaakte klimaatverandering de oorzaak van zowel extreme gebeurtenissen die steeds vaker voorkomen en aan intensiteit winnen, zoals neerslag, droogte en brand, als van langzaam evoluerende klimaatgebonden verschijnselen zoals de stijging van de zeespiegel en de achteruitgang van het milieu (IPCC, 2022:1-2). Volgens het IPCC heeft de klimaatverandering ook de negatieve impact van tropische cyclonen en andere extreme weersomstandigheden vergroot door de stijging van de zeespiegel en de toename van zware neerslag (IPCC, 2022:3).

(3) Raad van de Europese Unie (2022), *Aanbeveling van de Raad van 16 juni 2022 inzake het garanderen van een rechtvaardige transitie naar klimaatneutraliteit* 2022/C 243/04, PB C 243, 27 juni 2022, pp. 35-51.

(4) Verklaring van 18 wetenschappelijke organisaties over de klimaatverandering (2009): <https://www.aaas.org/news/aaas-reaffirms-statements-climate-change-and-integrity>.

(5) De Intergouvernementele Werkgroep inzake Klimaatverandering (IPCC) voorziet regeringen op alle niveaus van wetenschappelijke informatie die ze kunnen gebruiken om klimaatbeleid te ontwikkelen. Meer informatie: <https://www.ipcc.ch/>.

Dit heeft geleid en zal blijven leiden tot wijdverspreide negatieve invloeden en daarmee samenhangende verliezen en schade voor natuur en mensen, zoals verschuivingen in de verspreiding of zelfs het uitsterven van fauna en flora, plantenziekten en plagen, voedsel- en zoetwatertekorten en migratie van mensen op de vlucht voor deze gevaren. De effecten van door de mens veroorzaakte klimaatverandering zijn al minstens twee decennia zichtbaar in natuurlijke ecosystemen (Parmesan en Yohe, 2003; Root, Price et al., 2003).

“De klimaatverandering zal naar verwachting aanzienlijke gevolgen hebben voor natuurlijke hulpbronnen, voor de wereldeconomie en voor de menselijke gezondheid. Ze zal leiden tot hogere temperaturen, een stijgende zeespiegel, veranderde neerslagpatronen en vaker voorkomende extreme weergebonden gebeurtenissen zoals overstromingen en droogte. Dergelijke gevolgen zullen zich zelfs voordoen als de wereld erin slaagt de doelstelling van het Klimaatverdrag (UNFCCC, Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering) te halen en dus de wereldwijde temperatuurstijging te beperken tot maximaal twee graden boven het pre-industriële niveau.” (Gemeenschappelijk Centrum voor onderzoek van de Europese Commissie, eigen vertaling)⁶

Aangezien de klimaatverandering een wereldwijd fenomeen is, zijn er bijna geen delen van de wereld die niet door de impact ervan worden getroffen. *“Klimaatverandering heeft nu al een weerslag op elke regio op aarde, op tal van manieren. De veranderingen die we ervaren, zullen toenemen naarmate de opwarming toeneemt.”* (Panmao Zhai, zoals geciteerd in IPCC, 2021:2)⁷.

2.2. REGIONALE VERSCHILLEN

Toch zijn de klimaatverandering, de gevolgen ervan en de kwetsbaarheid van gemeenschappen niet overal op aarde gelijkvormig; naargelang van de regio kunnen de effecten buitensporig zijn en afwijken van wereldwijde trends (IPCC, 1997⁸, in een verwijzing van de IAO, 2022). De klimaatverandering leidt in verschillende delen van de wereld tot andere veranderingen. Het zesde evaluatierapport van het IPCC geeft de volgende voorbeelden (2021:2-3):

- *intensere regenval en daarmee gepaard gaande overstromingen, evenals intensere droogte in veel delen van de wereld door een versnelling van de waterkringloop;*
- *veranderingen in neerslagpatronen: op hoge breedtegraden zal de neerslag waarschijnlijk toenemen, terwijl hij naar verwachting in grote delen van de subtropen zal afnemen. Veranderingen in de moessonneerslag worden verwacht, maar niet in elk deel van de wereld dezelfde;*
- *in kustgebieden zal de zeespiegel blijven stijgen, wat zal bijdragen aan frequentere en ernstigere overstromingen in laaggelegen gebieden aan de kust en aan kusterosie;*

(6) Gemeenschappelijk Centrum voor onderzoek van de Europese Commissie, https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/climate-change_en.

(7) IPCC, *Persbericht: Climate change widespread, rapid, and intensifying*, 9 augustus 2021.

(8) IPCC, *The Regional Impacts of Climate Change: An Assessment of Vulnerability* (Cambridge University Press, 1997).

- *nog meer opwarming zal leiden tot meer ontthooing van de permafrost, tot het wegvallen van een seizoensgebonden sneeuwdek en tot het smelten van gletsjers en ijskappen;*
- *veranderingen in de oceaan, waaronder opwarming, vaker voorkomende hittegolven op zee, verzuring van de oceaan en lagere zuurstofniveaus, houden duidelijk verband met de invloed van de mens, wat een weerslag zal hebben op zowel de ecosystemen van de oceaan als de mensen die ervan afhankelijk zijn;*
- *voor steden kunnen sommige aspecten van de klimaatverandering sterker worden, waaronder de opwarming omdat stedelijke gebieden op zich gewoonlijk al warmer zijn dan hun omgeving, maar ook overstromingen door hevige neerslag en zeespiegelstijging in kuststeden.*

Het WorldRiskReport 2023⁹ beoordeelt het gevaar voor rampen door extreme natuurverschijnselen en negatieve gevolgen van klimaatverandering voor 193 landen, alle lidstaten van de Verenigde Naties en meer dan 99% van de wereldbevolking. De WorldRiskIndex wordt per land berekend als het meerkundig gemiddelde van blootstelling en kwetsbaarheid. Blootstelling staat voor de mate waarin bevolkingen worden blootgesteld aan en gebukt gaan onder de gevolgen van aardbevingen, tsunami's, overstromingen aan de kust en van rivieren, cyclonen, droogte en zeespiegelstijging. Kwetsbaarheid brengt het maatschappelijke domein in kaart en bestaat uit drie dimensies: vatbaarheid¹⁰, coping¹¹ en aanpassing¹². Op de kaart hieronder (figuur 1) vertonen de lichtroze gekleurde landen een relatief laag risico, terwijl de donkerroze gekleurde landen een hoog risico vertonen.

De landen met het hoogste rampenrisico ter wereld zijn de Filipijnen (WRI 46.86), Indonesië (WRI 43.50) en India (WRI 41.52). Amerika is het continent met het hoogste rampenrisico, gevolgd door Azië, Afrika, Oceanië en Europa – met scores die aanzienlijk onder het wereldwijde gemiddelde liggen. Zeven van de landen met het hoogste risico behoren ook tot de tien landen met de hoogste blootstelling. China's blootstelling is het hoogst, gevolgd door die van Mexico en Japan. Het risicoprofiel van Oceanië wordt voornamelijk beïnvloed door blootstelling. De tien landen met de grootste kwetsbaarheid liggen in Afrika. Het kwetsbaarste land ter wereld is Somalië, gevolgd door Zuid-Soedan en de Centraal-Afrikaanse Republiek. Zuid-Korea en Italië illustreren dat een lage of zeer lage kwetsbaarheid het rampenrisico van een land kan verlagen, zelfs als het een hoge blootstelling heeft.

(9) De rapporten en meer diepgaande informatie, methodologieën en tabellen zijn beschikbaar op <https://weltrisikobericht.de>.

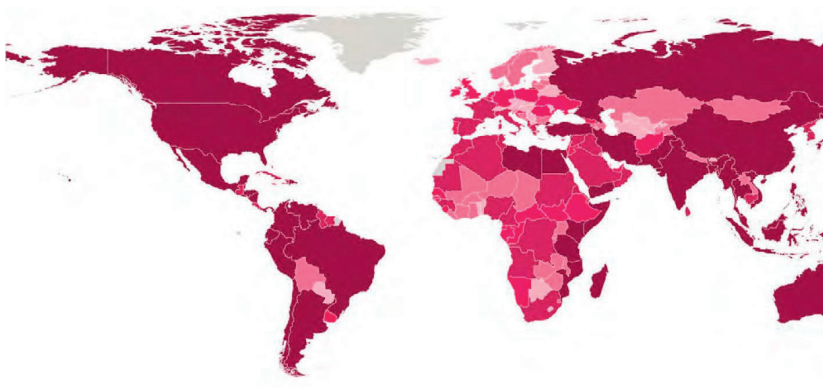
(10) Verwijst naar structurele eigenschappen en omstandigheden van een samenleving die de globale waarschijnlijkheid vergroten dat bevolkingen schade zullen lijden door extreme natuurverschijnselen en in een rampsituatie terechtkomen.

(11) Capaciteiten en acties van samenlevingen om de negatieve gevolgen van natuurrampen en klimaatverandering tegen te gaan door directe acties en beschikbare middelen in de vorm van formele of informele activiteiten, en om de schade in de onmiddellijke nasleep van een gebeurtenis tot een minimum te beperken.

(12) Langetermijnprocessen en -strategieën om anticiperende veranderingen in maatschappelijke structuren en systemen te bewerkstelligen om toekomstige negatieve gevolgen tegen te gaan, te milderen of doelgericht te vermijden.

Volgens het IPCC “leven ongeveer 3,3 tot 3,6 miljard mensen in omstandigheden die zeer kwetsbaar zijn voor klimaatverandering”. (IPCC, 2022:13).

FIGUUR 1: WORLDRIKINDEX 2023: GEOMETRISCH GEMIDDELDE VAN BLOOTSTELLING EN KWETSBAARHEID.

Bron: WorldRiskReport 2023, p. 6.

2.3. ACTIE IS VEREIST

Er is hoop dat een drastische vermindering van de uitstoot van broeikasgassen de temperatuurstijging kan stabiliseren. Maar volgens wetenschappers moet de temperatuurstijging vertragen en moet de opwarming van de aarde worden beperkt tot 1,5°C in 2100 om de ergste gevolgen van de klimaatverandering te voorkomen. Als er niets wordt ondernomen, kan de aarde tegen die tijd nog altijd met meer dan 2°C opwarmen.

De klimaatverandering kan alleen worden aangepakt door internationale samenwerking. In december 2015 hebben regeringen de eerste universele overeenkomst ter bestrijding van de klimaatverandering aangenomen tijdens de 21ste Conferentie van de Partijen (COP21) bij het Raamverdrag van de Verenigde Naties inzake klimaatverandering (UNFCCC) in Parijs. De zogeheten “Overeenkomst van Parijs” streeft ernaar om de stijging van de gemiddelde temperatuur op aarde “ruim onder” 2°C te houden en ze te handhaven op 1,5°C boven het pre-industriële niveau. De voornaamste conclusies van de 28ste VN-conferentie van de Partijen bij het Klimaatverdrag (COP28), die in december 2023 in Dubai werd gehouden, luiden als volgt¹³:

- Transitie weg van fossiele brandstoffen: Bijna elk land is overeengekomen geleidelijk af te stappen van fossiele brandstoffen, de belangrijkste motor achter de klimaatverandering. Voor het eerst in 28 jaar internationale klimaatonderhandelingen werd een dergelijke overeenkomst bereikt.

(13) https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Summary_GCA_COP28.pdf

- Wereldwijde inventarisatie: Het engagement is opgenomen in de eerste “wereldwijde inventarisatie” van hoe landen sneller tot actie kunnen komen om de doelen van de Overeenkomst van Parijs te halen.
- Klimaatshadefonds: Een vroege doorbraak was de lancering van een fonds om te betalen voor “verlies en schade” door klimaatverandering.
- Gebrek aan nieuwe financiële engagementen: De ontwikkelingslanden waren teleurgesteld door een gebrek aan nieuwe financiële engagementen voor de transitie weg van fossiele brandstoffen en voor de aanpassing aan de impact van de klimaatverandering.
- Internationale toezeggingen: COP28 leverde een golf van nieuwe internationale toezeggingen op over zeer veel, van de uitstoot van olie- en gasbedrijven en het verdrievoudigen van hernieuwbare energiebronnen tot voedselsystemen en de vraag hoe de wereld actie op het gebied van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies beter kan integreren.
- Vier pijlers: De belangrijkste resultaten van de mondiale klimaatactie over die vier pijlers heen die door het voorzitterschap van COP-28 waren vastgelegd, zijn: i) het versnellen van een rechtvaardige, ordelijke en billijke energietransitie; ii) klimaatfinanciering in orde brengen; iii) focus op mensen, levens en bestaansmiddelen; en iv) volledige inclusiviteit als basis nemen¹⁴.

Artikel 191 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie¹⁵ maakt van het tegengaan van klimaatverandering een expliciete doelstelling van het milieubeleid van de EU.

De strategie van de Europese Commissie om de risico's als gevolg van de klimaatverandering te verkleinen omvat zowel mitigatie, door de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, als aanpassing, door de blootstelling aan en kwetsbaarheid voor de verwachte gevolgen te verminderen. Mitigatie van en adaptatie aan de klimaatverandering zullen uiteindelijk essentiële overwegingen zijn in groei- en ontwikkelingsstrategieën, zoals de Europese Green Deal, en bij het halen van de VN-doelstellingen voor duurzame ontwikkeling.¹⁶

(14) <https://www.carbonbrief.org/cop28-key-outcomes-agreed-at-the-un-climate-talks-in-dubai/>.

(15) Artikel 191(voorheen Artikel 174 VWE), §1: *Het beleid van de Unie op milieugebied draagt bij tot het nastreven van de volgende doelstellingen: behoud, bescherming en verbetering van de kwaliteit van het milieu; bescherming van de gezondheid van de mens; behoedzaam en rationeel gebruik van natuurlijke hulpbronnen; bevordering op internationaal vlak van maatregelen om het hoofd te bieden aan regionale of mondiale milieuproblemen, en in het bijzonder de bestrijding van klimaatverandering.*

(16) <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/72/combating-climate-change>.

KADER 1. ADAPTATIE EN MITIGATIE

Adaptatie aan de klimaatverandering: Het proces waarbij men zich afstemt op het huidige of verwachte klimaat en de gevolgen daarvan. Adaptatie is erop gericht schade te beperken of te voorkomen of gebruik te maken van gunstige gelegenheden.

Adaptatie aan de klimaatverandering gaat van zachte en goedkope maatregelen (waterbesparing, vruchtwisseling, droogtebestendige gewassen, overheidsplanning en bewustmaking) tot dure beschermings- en herplaatsingsmaatregelen (dijken verhogen; havens, industrie en mensen weghalen uit laaggelegen kustgebieden en overstromingsgebieden).

Mitigatie van de klimaatverandering: Acties die de klimaatverandering afremmen. Mitigatie van de klimaatverandering wordt bereikt door de uitstoot van broeikasgassen te

3. DE KLIMAATVERANDERING IS OOK EEN SOCIALE CRISIS

De klimaatverandering is een sociaaleconomische uitdaging, aangezien de gevolgen ervan nu en in de toekomst een grote impact hebben op de wereldeconomie, de inkomensverdeling, de arbeidsmarkten en de menselijke gezondheid. Niemand kan weliswaar ontsnappen aan de impact van de klimaatverandering, maar sommigen zijn kwetsbaarder dan anderen. Niet alleen worden sommige continenten, landen en regio's zwaarder getroffen dan andere, bepaalde maatschappelijke groepen zijn ook kwetsbaarder voor de negatieve gevolgen van de klimaatverandering.

3.1. DIFFERENTIËLE KWETSBAARHEID

Kwetsbaarheid voor de klimaatverandering wordt verscherpt door onrechtvaardigheid en marginalisering die verband houden met een laag inkomen, geslacht, etniciteit of combinaties daarvan (Craig et al., 2022:12). De maatschappelijke gevolgen van klimaatveranderingen zijn ongelijk verdeeld en worden veroorzaakt door onderliggende ongelijkheden op vele niveaus: tussen landen met hoge en lage inkomens, tussen rijk en arm binnen landen, tussen mannen en vrouwen, tussen rassen, enz., en de sociale gevolgen van de klimaatverandering zouden deze ongelijkheden zelfs kunnen versterken.

Beperkte toegang tot middelen heeft een weerslag op het vermogen van kwetsbare groepen en individuen om het hoofd te bieden aan de gevolgen van de klimaatverandering. Kwetsbare groepen en individuen zijn ook minder goed in staat om hun blootstelling aan de negatieve gevolgen van de klimaatverandering te verkleinen.

3.2. ONEVENREDIG BLOOTGESTELD

Kwetsbare mensen worden onevenredig blootgesteld aan zowel extreme gebeurtenissen als gebeurtenissen die zich geleidelijk voltrekken. Zo waren het economische en raciale factoren die samen leidden tot de grote concentratie van Afro-Amerikanen met een

laag inkomen in de laaggelegen wijken van New Orleans vóór orkaan Katrina (Mutter, 2015). Hallegatte et al. (2016) stellen vast dat mensen die in armoede leven, vatbaarder zijn voor de ziekten die veel klimaatgevaaren helpen verspreiden:

“Arme mensen zijn in veel landen overmatig blootgesteld aan overstromingen, zoals in Panama en Zimbabwe, waar de kans dat hun woonplaats overstroomd wordt meer dan 50 procent groter is. Een dergelijke overmatige blootstelling geldt in de meeste landen ook voor droogte en hoge temperaturen. Nog belangrijker is dat arme mensen vaak worden blootgesteld aan veel voorkomende gebeurtenissen met een lage intensiteit, zoals de terugkerende overstromingen die veel steden met een ontoereikende afvoerinfrastructuur treffen.” (Hallegatte et al., 2017:4, vertaling)

Langzaam optredende veranderingen, zoals stijgingen van temperatuur en zeespiegel, seizoenspatronen die veranderen, enz., hebben een directe impact op de bestaansmiddelen van mensen in de getroffen gebieden. Groepen met een laag inkomen en minderheidsgroepen staan meer bloot aan de gevolgen van deze veranderingen die zich geleidelijk voltrekken.

Volgens een rapport van het milieubeschermingsagentschap van de VS (EPA, 2021:6):

“... voor minderheden is het gevaar het grootst dat ze wonen in gebieden waar volgens de analyses de impact van de klimaatverandering het grootst zal zijn wanneer de aarde met 2°C opwarmt of de zeespiegel wereldwijd 50 cm stijgt. [...] De kans dat mensen met een laag inkomen of zonder middelbareschooldiploma momenteel wonen in gebieden waar naar verwachting het grootste aantal arbeidsuren verloren zal gaan door een toename van het aantal dagen met hoge temperaturen wanneer de aarde met 2°C opwarmt, is ongeveer 25% groter dan bij mensen die geen laag inkomen hebben of wel een middelbareschooldiploma hebben.” (EPA, 2021:7, vertaling). Bovendien *“hebben individuen in deze sociaal kwetsbare groepen ongeveer 15% meer kans dat ze momenteel wonen in gebieden waar naar verwachting het hoogste percentage land zal worden overstroomd als gevolg van zeespiegelstijging.”* (EPA, 2021:7, vertaling).

3.3. GEBREK AAN AANPASSINGSVERMOGEN

Kwetsbaarheid voor de gevolgen van de klimaatverandering houdt eveneens verband met het gebrek aan aanpassingsvermogen. In Noorwegen, een land met *“een hoge technische en financiële capaciteit op het niveau van het hele land, is het aanpassingsvermogen van de gemeenschappen daarbinnen sterk gedifferentieerd [...], afhankelijk van de economische welvaart, sociale structuren en eerdere ervaring met klimaatvariabiliteit. Wanneer systemen te maken krijgen met tegenslag of kansen, zullen maatschappelijke en natuurlijke systemen proberen zich aan te passen aan de veranderende omstandigheden. Kwetsbaarheid wordt dan ook niet alleen bepaald door blootstelling, maar ook door onderliggende sociale en economische omstandigheden die het aanpassingsvermogen bepalen. Die capaciteit is binnen de samenleving niet gelijk verdeeld.”* (Sygna et al., 2004:5, vertaling).

3.4. **BLOOTSTELLING AAN NADELIGE EFFECTEN VAN HET KLIMAATBELEID**

Het klimaatbeleid dat bedoeld is om de klimaatverandering af te remmen door de uitstoot van broeikasgassen te beperken of te voorkomen en activiteiten te bevorderen die deze gassen uit de atmosfeer halen (ontkoling), kan eveneens nadelige gevolgen hebben voor kwetsbare groepen en individuen. Maatregelen ter beperking van de klimaatverandering kunnen arme huishoudens onbedoeld opzadelen met een hogere financiële last, bijvoorbeeld wanneer de beleidsmakers prijsmechanismen gebruiken om het gebruik van producten of diensten te ontmoedigen die geassocieerd worden met vervuילend energieverbruik. Belastingen op verontreiniging hebben bijvoorbeeld vaak regressieve verdelingseffecten doordat huishoudens met een laag inkomen een groter deel van hun inkomen besteden aan energie-intensieve behoeften, zoals verwarming en koeling (Büchs et al., 2011).

Ontkoling gaat gepaard met aanzienlijke verschuivingen in energieverbruik en economische productie. Bij die verschuivingen horen weliswaar bijkomende investeringen in alternatieve energie en nieuwe producten die nieuwe banen kunnen opleveren, maar het inkrimpen of sluiten van koolstofgerelateerde activiteiten zal ook resulteren in het verlies van een aantal banen. Om draagvlak te creëren voor een groene transitie is het dan ook van belang dat er meer nieuwe banen worden geschapen dan er vervallen, met name voor kwetsbare groepen.

4. **ROL VAN SOCIALE BESCHERMING, ARBEID EN WERKGELEGENHEID**

Beleid rond sociale bescherming, arbeid en werkgelegenheid kan mensen beschermen en voorbereiden op adaptatie aan de klimaatverandering, ontkoling en mitigatie van de klimaatverandering in het algemeen. Als zodanig kunnen ze “een essentiële pijler worden van veel beleid op het gebied van klimaatverandering en groene transitie” (Rigolini, J., 2021).¹⁷ De vraag is wat voor sociale bescherming we nodig hebben.

4.1. **WELKE SOORT SOCIALE BESCHERMING?**

Sociale bescherming heeft een lange geschiedenis. Het recht op sociale zekerheid is reeds als een fundamenteel mensenrecht vastgelegd in de Verklaring van Philadelphia van de IAO (1944) en in haar Aanbeveling inzake inkomenszekerheid van hetzelfde jaar (nr. 67). Dit recht is herbevestigd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 1948, en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, 1966. In 1952 legde de IAO in haar in Verdrag nr. 102 minimumnormen vast voor het recht op sociale zekerheid. Dit omvat levenscyclusrisico's (kindertijd, ouderschap, ouderdom/ lange levensduur, weduwschap en weerschap), gezondheidsrisico's (ziekte, werkgerelateerde letsels en infecties, zwangerschap en bevalling van kinderen en invaliditeit/langdurige arbeidsongeschiktheid) en jobverlies/werkloosheid. Daarnaast legt het IAO-verdrag elk ratificerend land op ten minste 20% van de economisch actieve bevolking of 50% van alle werknemers of 50% van alle inwoners te beschermen tegen ten minste drie van de opgesomde risico's (IAO, 1952).

(17) Rigolini, Jamele, *Social Protection and Labor: A Key Enabler for Climate Change Adaptation and Mitigation*, discussiepaper nr. 2108, december 2021, World Bank Group, Washington DC.

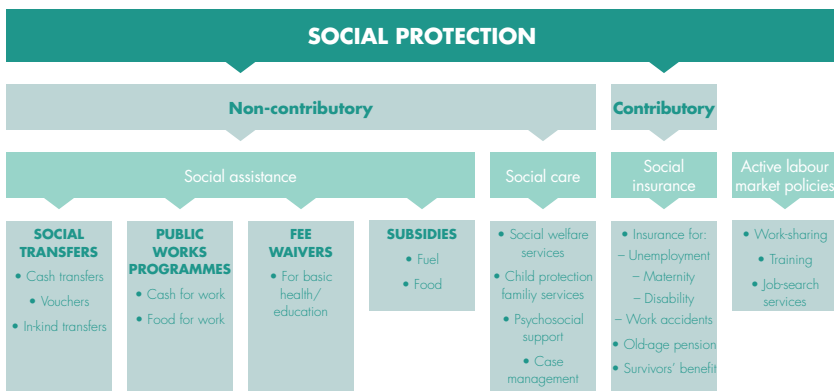
In 2012 vulde Aanbeveling nr. 202 over de socialebeschermingssokkels de andere IAO-verdragen en -aanbevelingen aan door verdere richtsnoeren te verstrekken en prioriteit te geven aan het instellen van nationale socialebeschermingssokkels die toegankelijk zijn voor iedereen die er behoefte aan heeft, als fundamenteel element van de nationale socialezekerheidsstelsels. Nationale socialezekerheidsstelsels moeten waarborgen bevatten om daadwerkelijke toegang tot essentiële gezondheidszorg en basisinkomenszekerheid te verzekeren gedurende de hele levenscyclus. Dit maakt deel uit van een strategie voor het uitbreiden van de sociale zekerheid, die geleidelijk meer sociale zekerheid biedt aan zoveel mogelijk mensen.

In 2016 hebben de Wereldbank en de IAO gezamenlijk het initiatief genomen voor USP2030, het *wereldwijde partnerschap voor universele sociale bescherming om de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling te bereiken*, met de bedoeling de verwezenlijking van de agenda voor de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) op het gebied van sociale bescherming te bevorderen, in het bijzonder SDG 1.3: "Nationaal toepasbare socialebeschermingssystemen en maatregelen implementeren voor iedereen, met inbegrip van socialebeschermingsvloeren, en tegen 2030 een aanzienlijke dekkinggraad realiseren van de armen en de kwetsbaren."

Volgens dat wereldwijd partnerschap verwijst "universele sociale bescherming" naar een nationaal gedefinieerd systeem van beleid en programma's die alle mensen billijke toegang bieden en hen hun hele leven lang beschermen tegen armoede en risico's voor hun bestaansmiddelen en welzijn (Global Partnership for Universal Social Protection, 2019). Men vermijdt evenwel een blauwdruk te geven voor het verwezenlijken van deze ambitie door te benadrukken dat "deze bescherming kan worden geboden via een reeks mechanismen, waaronder uitkeringen in geld of in natura, al dan niet op premie- of bijdragebetaling berustende regelingen, en programma's om het menselijk kapitaal, de productieve activa en de toegang tot banen te verbeteren" (Global Partnership for Universal Social Protection, 2019).

Sociale bescherming is vaak beschreven als een combinatie van sociale (risico)verzekering op basis van bijdragen, sociale bijstand op basis van noden en actief arbeidsmarktbeleid. De Europese Commissie definieert sociale bescherming als een breed scala van publieke en soms private instrumenten om de uitdagingen van armoede, kwetsbaarheid en sociale uitsluiting aan te pakken (Europese Commissie, 2015). Instrumenten voor sociale bescherming zijn onder meer een reeks regelingen die niet op premie- of bijdragebetaling berusten (waarbij de begunstigde geen rechtstreekse bijdragen hoeft te betalen om iets terug te krijgen) of juist wel (waarbij alleen degenen die financieel bijdragen aan het fonds of namens wie een betaling wordt gedaan, iets terug kunnen krijgen), evenals geselecteerde instrumenten om vaardigheden en competenties te versterken om de bestaansmiddelen te diversifiëren, de inzetbaarheid te vergroten en ondernemersactiviteiten te ondersteunen. Figuur 2 hieronder geeft een typologie van de instrumenten voor formele, publieke sociale bescherming.

FIGUUR 2: TYPOLOGIE VAN DE INSTRUMENTEN VOOR SOCIALE BESCHERMING.¹⁸

Bron: Europese Commissie, 2017.

Ook andere internationale organisaties erkennen deze belangrijke instrumenten. Zo stelt de OESO: “er is weliswaar variatie over de landen heen, maar de term sociale bescherming verwijst gewoonlijk naar een kader waarin de drie pijlers van sociale bescherming – sociale bijstand, sociale verzekering en arbeidsmarktprogramma’s – geïntegreerd zijn of ten minste gecoördineerd worden” (OESO 2018, 13). De IAO pleit eveneens voor een socialebeschermingssokkel met regelingen die op premie- of bijdragebetaling berusten, uitbreidingsstrategieën in de vorm van op premie- of bijdragebetaling berustende regelingen en koppelingen met actief arbeidsmarktbeleid (IAO, 2019). Tot slot noemt UNICEF in 2019 in zijn strategie voor sociale bescherming als kritieke componenten: sociale overdrachten, sociale verzekeringen, arbeid en banen, en werknemers in de sociale dienstverlening (UNICEF, 2019).

Het *Handbook on Social Protection Systems* gaat in gelijke mate over sociale overdrachten, sociale verzekeringen, arbeidsmarktbeleid, sociale diensten en microverzekeringen; vijf gebieden die de auteurs beschouwen als hoekstenen van de sociale bescherming (Loewe, Markus en Esther Schüring, 2021:25). De auteurs besloten arbeidsmarktbeleid en sociale diensten op te nemen omdat ze die belangrijk vinden bij het nastreven van het volledige scala aan functies van de sociale bescherming. “Arbeidsmarktbeleid voorkomt dat mensen hun voornaamste bron van inkomsten verliezen en helpt hen nieuwe kansen te creëren. Sociale diensten naast inkomenszekerheid zijn nodig om risico’s te beheersen en om te gaan met armoede, die niet alleen monetair maar ook multidimensionaal van aard is” (Loewe, Markus en Esther Schüring, 2021:25). We zijn het eens met dit brede spectrum en zouden zelfs fiscale transfers willen toevoegen,

(18) Europese Commissie, *Social Protection across the Humanitarian-Development Nexus. A Game Changer in Supporting People through Crises*. Tools and Methods Series Reference Document nr. 26, februari 2019, gebaseerd op OPM (2017).

zolang die bedoeld zijn om hen hun hele leven te beschermen tegen armoede en risico's voor hun bestaansmiddelen en welzijn.¹⁹

4.2. EEN BREDERE AMBITIE VOOR SOCIALE BESCHERMING

Aan het einde van de jaren negentig ontwikkelde de Wereldbank het conceptuele kader *Sociaal Risicomanagement* (SRM), dat het traditionele kader van de sociale bescherming uitbreidde met meer risicocategorieën en ook keek naar overheidsmaatregelen om marktgebaseerde en niet-marktgebaseerde (informele) instrumenten van sociaal risicomanagement te verbeteren; de aandacht ging daarbij specifiek naar de armen, die het kwetsbaarst werden geacht voor risico's en meer kans liepen om te lijden onder economische schokken. SRM bestaat uit overheidsinterventies om individuen, huishoudens en gemeenschappen te helpen risico's beter te beheersen en armen in een kritieke situatie te ondersteunen (Holzmann en Jorgensen, 2000; Wereldbank, 2001).

SRM-strategieën vallen uiteen in drie grote categorieën:

- Preventiestrategieën zijn overheidsmaatregelen om de waarschijnlijkheid van risico's te verkleinen. Op de arbeidsmarkt zijn preventieve SRM-interventies bijvoorbeeld gericht op het verbeteren van de vaardigheden of het functioneren van arbeidsmarkten om het gevaar voor werkloosheid, onvolledige tewerkstelling of lage lonen te verkleinen.
- Mitigerende strategieën zijn bedoeld om de impact van een waarschijnlijk risico te verkleinen. Typische mitigerende strategieën zijn portefeuillediversificatie, verzekering en indekking. Formele en informele wederkerigheidsregelingen in families of gemeenschappen zijn voorbeelden van informele verzekeringsregelingen.
- Copingstrategieën verlichten de last van risico's zodra ze zich voordoen. De overheid heeft een belangrijke rol om mensen te helpen het hoofd boven water te houden, bijvoorbeeld wanneer individuele huishoudens niet genoeg hebben gespaard om ernstige ziekten of rampzalige risico's het hoofd te kunnen bieden.

Bijzonder interessant binnen deze context is dat SRM expliciet rekening houdt met de reacties op verschillende soorten schokken, die verband houden met verschillende risicobronnen, waaronder milieu- en natuurrisico's. SRM maakt bijvoorbeeld onderscheid tussen idiosyncratische en covariante schokken. In tegenstelling tot idiosyncratische schokken, die enkele individuen en hun huishoudens treffen, hebben covariante schokken een weerslag op grote gemeenschappen. Daarbij horen zowel extreme gebeurtenissen als veranderingen die zich geleidelijk voordoen als gevolg van de klimaatverandering, en andere schokken die een hele samenleving treffen, zoals burgerconflicten, pandemieën, enz. (Holzman en Jorgensen, 2000). Zie ook tabel 1 hieronder.

(19) De term 'fiscale welvaart' werd voor het eerst gebruikt in 1956 door Richard Titmuss in zijn essay "The Social Division of Welfare". Zie ook: Sinfield, A. (2018). "Five: Fiscal welfare and its contribution to inequality". In *Social Policy Review* 30. Bristol, VK: Policy Press.

TABEL 1: TYPISCHE RISICO'S NAAR HUN AARD EN MATE VAN COVARIANTIE²⁰

	Risico's op microniveau (idiosyncratisch)	Risico's op mesoniveau (enigszins covariaat)	Risico's op macroniveau (in hoge mate covariaat)
Levenscyclus	Kindertijd Ouderschap Overlijden (weduwenschap, weesschap) Ouderdom (lang leven)		
Gezondheid	Ziekte Letsel Arbeidsgerelateerd letsel en infectie Zwangerschap Bevalling	Epidemie	Endemie
Werkgelegenheid en economie	Verlies van job (werkloosheid) Faillissement	Daling van de vraag Instorting van de output	Financiële crisis Valutacrisis Hyperinflatie
Maatschappij en politiek	Diefstal/overval Moord	Terrorisme Bomaanslag Oproer Hervestiging	
Klimaat en natuur	Huisbrandolie Blikseminslag	Droogte Overstroming Aardverschuiving Hagel	Vulkaanuitbarsting Aardbeving Luchtvervuiling Klimaatverandering
Milieu		Rivierverontreiniging Ontbossing	Kernramp

Bronnen: naar Loewe en Schüring (2021:12); Coudouel et al. (2002, 169); Holzmann en Jorgensen (1999); Loewe (2009); Wereldbank (2000).

Hoewel socialebeschermingsstelsels van oudsher bedoeld zijn om individuen en huishoudens tegen idiosyncratische schokken te beschermen, boden ze toch bescherming tegen de sociale gevolgen van economische crisissen. Matthias Dolls et al. (2010) documenteerden bijvoorbeeld de doeltreffendheid van socialebeschermingsstelsels in Europa en de VS als automatische stabilisatiefactoren tijdens de financiële crisis van 2008. Maar de cruciale rol van sociale bescherming tijdens covariante schokken werd aangetoond tijdens de COVID-19-pandemie, die begon in november 2019 en formeel eindigde in mei 2023, toen de WGO verklaarde dat COVID-19 niet langer

(20) Er bestaat alleen consensus over de eerste twee rijen van de tabel.

een noodsituatie voor de volksgezondheid was, “erop wijzend dat dit niet betekent dat de ziekte niet langer een wereldwijde bedreiging vormt”²¹.

Bovendien maakt SRM onderscheid tussen catastrofale en niet-catastrofale schokken, waarbij de eerste meer aandacht van beleidsmakers verdient dan de tweede omdat catastrofale gebeurtenissen een ernstige weerslag kunnen hebben op de bestaansmiddelen van huishoudens en hun herstelvermogen kunnen belemmeren. Bescherming tegen niet-catastrofale gebeurtenissen vereist niet noodzakelijk netto-overdrachten op lange termijn naar het getroffen huishouden. Als geschikte mechanismen beschikbaar zijn, kunnen huishoudens spaargeld of leningen gebruiken zonder netto-overdrachten van anderen in de loop van de tijd.

De SRM-benadering kreeg onder meer kritiek van Devereux en Sabates-Wheeler (2004). Volgens hen is SRM te veel gericht op economische bescherming tegen kortetermijnschokken en bestaansrisico's en is het gebaseerd op een te enge opvatting van kwetsbaarheid, die alleen wordt gezien op het vlak van inkomen, consumptie en activa. Ze menen dat dit voorbijgaat aan de belangrijke structurele factoren die kwetsbaarheid en chronische armoede beïnvloeden, zoals ongelijkheid en sociale uitsluiting, die ingebed zijn in sociaal-politieke contexten. Daarom voegen ze een “transformatieve” functie voor sociale bescherming toe, verwijzend naar “het streven naar beleid dat individuen gelijkkelijk in de samenleving integreert, door belemmeringen voor meer sociale gelijkheid, inclusie en sociale mobiliteit weg te nemen en op die manier duurzame bestaansmiddelen te realiseren en iedereen in staat te stellen van de voordelen van groei te profiteren (2004). Voorbeelden van dergelijke transformatieve socialebeschermingsinterventies zijn onder meer collectieve actie voor de rechten van werknemers of wijzigingen in het regelgevend kader om kwetsbare groepen zoals etnische minderheden, mensen met een handicap, enz. te beschermen.

Devereux en Sabates-Wheeler (2004) suggereren dan ook de reikwijdte en het doel van sociale bescherming uit te breiden om niet alleen economische maar ook structurele dimensies van kwetsbaarheid actief te verminderen in plaats van te bestendigen en steun te bieden aan mensen die chronisch en tijdelijk in armoede leven.

De jongste twee decennia zijn er veel nieuwe ontwikkelingen geweest met betrekking tot zowel het theoretische kader als de praktijk van het sociaal beleid, specifiek om de uitdagingen van de klimaatverandering aan te pakken. Als gevolg daarvan zijn veel nieuwe concepten en paradigma's geïntroduceerd die waardevolle inzichten bieden voor beleidsmakers die de sociale bescherming willen aanpassen om beter om te gaan met de gevolgen van de klimaatverandering of die de sociale bescherming willen gebruiken om klimaatbeleid te vergemakkelijken.

Er komt steeds meer erkenning voor de meervoudige complementariteit en de toenemende convergentie in de benaderingen tussen bijstand die wordt verleend in crisissituaties en socialebeschermingsbenaderingen in stabielere contexten (Europese Commissie, 2019).

(21) Bron: <https://news.un.org/en/story/2023/05/1136367>.

4.3. MAATSCHAPPELIJKE EN CIVIELE DIALOOG

De maatschappelijke dialoog is cruciaal voor het vinden van evenwichtige oplossingen als antwoord op nieuwe noden, veranderingen in de arbeidswereld en onverwachte crisissen. Eerder deze eeuw toonden de wereldwijde economische crisis en de COVID-19-crisis opnieuw aan hoe belangrijk een effectieve sociale dialoog met drie partijen en de samenwerking tussen regeringen en werkgevers- en werknemersorganisaties is om effectieve strategieën en beleid te ontwikkelen om de gevolgen van deze crisissen aan te pakken. De partners van de drie partijen waren ermee gebaat om een consensus te bereiken over gerichte maatregelen ter bescherming van werknemers en bedrijven die bijzonder hard door de crisis werden getroffen en ter bevordering van het herstel (IAO, 2022).

De sociale dialoog vergemakkelijkt de soepele uitwisseling van essentiële informatie die nodig is om beleid te formuleren, uit te voeren en te evalueren. Maar de sociale dialoog draagt ook bij aan de perceptie van rechtvaardigheid van het beleid dat wordt geïmplementeerd en aan het creëren van een draagvlak voor dit beleid. De sociale dialoog helpt om tot een consensus te komen over dit beleid en om potentiële conflicten te beheersen.

In de IAO-richtsnoeren van 2015 voor een rechtvaardige transitie worden sociale dialoog en capaciteitsopbouw voor de sociale partners als prioriteit aangeduid indien men een sterk kader voor een rechtvaardige transitie wil opbouwen: “Een sterke sociale consensus over het doel en over de paden naar duurzaamheid is fundamenteel. De sociale dialoog moet een integraal onderdeel zijn van het institutionele kader voor beleidsvorming en -uitvoering op alle niveaus. Adequaate, geïnformeerde en aanhoudende overleg moet plaatsvinden met alle relevante belanghebbenden.” (IAO, 2015).

Naast de sociale dialoog kan het immers van belang zijn ook andere belanghebbenden dan werknemers- en werkgeversorganisaties uit te nodigen om deel te nemen aan de bredere burgerdialoog. Andere geïnteresseerde groepen, zoals ontwikkelingsraden, inheems leiderschap en lokale bewoners, kunnen vitale informatie en praktische kennis leveren, evenals hun sociaal en politiek kapitaal. Belangrijke belanghebbenden betrekken, waaronder kwetsbare groepen, zal bijdragen aan een doelmatiger beleid.

Krachtens de Overeenkomst van Parijs over de klimaatverandering moeten alle landen “nationaal bepaalde bijdragen” (NDC’s) indienen. Deze bijdragen belichamen de nationale inspanningen om de uitstoot van broeikasgassen te verkleinen en adaptatie aan de gevolgen van klimaatverandering mogelijk te maken. Elke regering moet de opeenvolgende NDC’s die ze van plan is te leveren, voorbereiden, bekendmaken en bijhouden, en binnenlandse maatregelen nemen om de doelstellingen van die bijdragen te verwezenlijken. De actualisering van de NDC vergt inspraak van het publiek – in het bijzonder de sociale partners – en betrokkenheid van lokale gemeenschappen en inheemse volkeren op een inclusieve en consultatieve manier, in overeenstemming met de uitvoeringsstrategieën voor de Overeenkomst van Parijs (beslissingen 1/CP.21 en 4/CMA.1).

In een recente beleidsnota presenteerde de IAO de geactualiseerde NDC’s van Costa Rica en Kenia als inspirerende voorbeelden vanwege de betrokkenheid van sociale

partners (IAO, 2020), omdat “ze in het bijzonder illustreren hoe belangrijk het engagement van de regering is, dat wil zeggen het bestaan van een stimulerende externe omgeving.” Immers, “als het plannen van een rechtvaardige transitie niet steunt op een uitgebreide sociale dialoog, is het moeilijk te geloven dat de transitie zelf wél zal worden uitgevoerd in overleg met de relevante belanghebbenden, in het bijzonder met werknemers- en werkgeversorganisaties” (IAO, 2020).

In de bijgewerkte NDC van Costa Rica heeft de regering van dat land (2020) zich inderdaad verbonden tot “... een ‘Nationale Ambitie Cyclus’ waarmee zij formeel officieel de basis legt voor een continu, iteratief en inclusief proces waarin diverse inclusieve processen zijn opgenomen, waarin diverse wereldbeelden en kennis zijn opgenomen en dat gebaseerd is op de beste beschikbare wetenschap, en dat de nodige inspanningen levert om de groepen die het kwetsbaarst zijn voor klimaatverandering, op passende wijze in het proces op te nemen, voor het monitoren en bijwerken van veranderingen en van zijn Nationaal Bepaalde Bijdragen en zijn Langetermijnstrategie in het kader van de Overeenkomst van Parijs” (2020, p. 14; vertaald uit de Engelse vertaling van de Spaanse tekst).

Costa Rica beloofde eveneens een bestuurlijke regeling voor een rechtvaardige transitie in het leven te roepen onder leiding van de ministeries van Milieu en Energie, van Menselijke Ontwikkeling en Sociale Inclusie en van Arbeid en Sociale Zekerheid, voor de sectoren die in de NDC worden overwogen: “Deze regeling zal een werkcommissie tussen beide ministeries omvatten om te komen tot een gemeenschappelijk begrip van rechtvaardige transitie en om gezamenlijke acties te coördineren, evenals permanente en ad hoc ruimten voor dialoog om de sociale dialoog tussen de regering, werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers te bevorderen, evenals een brede sociale dialoog die vrouwen en jongeren vanuit een intersectioneel perspectief, inheemse volkeren en gemeenschappen met een Afro-achtergrond integreert op een manier die aansluit bij de realiteiten en wereldbeelden van de verschillende gemeenschappen en gebieden” (2020, p. 15, vertaald uit de Engelse vertaling van de Spaanse tekst).

Het einddoel is de ontwikkeling van “een strategie voor een rechtvaardige transitie voor het land, vergezeld van een nationaal beleid voor groene jobs en de mechanismen om die te monitoren en te evalueren, met inbegrip van de ontwikkeling en implementatie van de noodzakelijke functies in het SINAMECC (nationaal meetsysteem inzake klimaatverandering) om groene banen, de evolutie van de rechtvaardige transitie en de impact van klimaatactie op de werkgelegenheid en kwetsbare groepen te beoordelen en om veranderingen in de vraag naar werk als gevolg hiervan te voorspellen en erop te anticiperen” (2020, p. 15, vertaald uit de Engelse vertaling van de Spaanse tekst).

Het IAO-initiatief rond klimaatactie om werkgelegenheid te ontwikkelen, ondersteunt landen bij het bevorderen van een rechtvaardige transitie en faciliteert kennisontwikkeling en capaciteitsopbouw om op een geïntegreerde manier te komen tot de klimaatdoelstellingen en tot degelijk werk. Ook hier wordt de sociale dialoog beschouwd als een belangrijk aandachtsgebied en als basis voor beleidsontwikkeling en -implementatie, aangezien een “sterke sociale consensus cruciaal is voor transformatieve verandering. Het initiatief zal de mechanismen tussen regeringen, werkgevers- en

werknemersorganisaties en andere belangrijke belanghebbenden versterken en verstoringen van het sociale weefsel voorkomen” (IAO, 2023). Meerdere landen die deelnemen aan het initiatief, waaronder Argentinië, Costa Rica, Ivoorkust, Frankrijk, Ghana, Indonesië, Samoa, Senegal en Spanje, hebben gewezen op het belang van de sociale dialoog voor het onderbouwen van plannen voor een rechtvaardige transitie en de relevante beleidsinstrumenten.

In deze context moeten we ook het Akkoord van Escazú noemen. Het Akkoord van Escazú, dat op 22 april 2021 in werking trad, is een regionaal verdrag voor Latijns-Amerika en het Caribisch gebied waarin voor elke persoon van de huidige en toekomstige generaties het recht op leven in een gezond milieu en op duurzame ontwikkeling is vastgelegd. Het akkoord werd onderhandeld door regeringen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied en is tegelijk het eerste milieuverdrag van de regio en ‘s werelds eerste overeenkomst met bepalingen over verdedigers van mensenrechten in milieuaangelegenheden. De participatie van vertegenwoordigers van het maatschappelijke middenveld en deskundigen op het gebied van milieuwetgeving en mensenrechten in het onderhandelingsproces was aanzienlijk. Het Akkoord van Escazú is een voorbeeld van hoe de sociale dialoog kan worden gebruikt om milieubescherming en duurzame ontwikkeling te bevorderen. Het akkoord erkent dat publieke inspraak essentieel is voor doelmatig milieubeheer en dat toegang tot informatie, publieke inspraak en toegang tot rechtspleging sleutelementen zijn voor het bereiken van duurzame ontwikkeling. Door deze principes in een juridisch bindend verdrag vast te leggen, biedt het Akkoord van Escazú een kader voor het bevorderen van de sociale dialoog rond milieukwesties in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied.

4.4. SOCIALE BESCHERMING EN ADAPTATIE AAN DE KLIMAATVERANDERING

Traditioneel is sociale bescherming bedoeld om zekerheid te bieden tegen verlies van betaald werk en/of gezondheid. Sociale bescherming beschermt mensen tegen kortetermijnschokken en bestaansrisico's door inkomensoverdrachten te verstrekken die mensen in staat stellen te blijven consumeren en tegelijkertijd – althans tot op zekere hoogte – te voorkomen dat hun vermogen achteruitgaat. Daarnaast vergemakkelijken actief arbeidsmarktbeleid, omscholing en tijdelijke tewerkstellingsprogramma's de re-integratie op de arbeidsmarkt voor mensen die hun betaalde baan zijn kwijtgeraakt door een schok of door een idiosyncratisch risico dat werkelijkheid werd.

Zelfs zonder expliciet strategieën op te nemen die schokken moeten opvangen, houdt het beleid inzake sociale bescherming, arbeid en tewerkstelling al rekening met de sociaal-economische gevolgen van schokken. Zo speelde het traditionele sociale beschermingsbeleid de afgelopen jaren een belangrijke rol bij de bescherming van de bevolking tegen de sociale en economische gevolgen van de COVID-19-pandemie. De pandemie zette onze economieën, arbeidsmarkten en de volksgezondheid onder druk doordat risico's zoals ziekte, invaliditeit, werkloosheid, enz., die traditioneel door socialezekerheidsstelsels worden gedekt, werkelijkheid werden.

Socialezekerheidsoverdrachten, zoals uitkeringen voor werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid en inkomensafhankelijke vangnetvoorzieningen, kunnen mensen beschermen tegen schokken en stress, en vermijden dat huishoudens

door de gevolgen van schokken in armoede vervallen. Toegang tot preventieve en curatieve gezondheidszorg is eveneens belangrijk, aangezien sommige schokken, zoals een pandemie en de klimaatverandering, gepaard gaan met een verhoogd gezondheidsrisico. Universele toegang tot sociale bescherming en gezondheidszorg is essentieel voor socialebeschermingsystemen die schokken moeten opvangen. Landen die een uitgebreid systeem van sociale bescherming hanteren, zijn in het voordeel wanneer zich een schok voordoet.

Een programma met een goede dekkingsgraad binnen de bevolking wordt beheerd via degelijke administratieve systemen om begunstigden te identificeren, gegevens te beheren, middelen uit te keren, en monitoringactiviteiten zijn gemakkelijker te gebruiken in een noodsituatie.

4.4.1. Veerkracht bevorderen

Het begrip veerkracht omvat in ruime zin het vermogen om schokken te weerstaan en ervan te herstellen. Barrett en Constan (2014) definiëren “ontwikkelingsveerkracht” als “het vermogen van een persoon, huishouden of andere samengestelde eenheden om in de loop der tijd armoede te vermijden bij confrontatie met allerlei stressfactoren en in de nasleep van talloze schokken”.

Er zijn ook sterke aanwijzingen dat socialebeschermingsystemen de veerkracht van een bevolking tegenover klimaatschokken vergroten. Geldoverdrachten die regelmatig werden verstrekt aan kwetsbare groepen in Ethiopië, Kenia, Niger en Oeganda, hielpen deze groepen het hoofd te bieden aan de negatieve gevolgen van klimaatgerelateerde schokken wanneer deze zich voordeden, los van de expliciete bedoeling van de programma’s om dit te doen (Ulrichs et al., 2019; Premand, Patrick en Quentin Stoeffler, 2020). Op armoede gerichte, voorwaardelijke geldoverdrachten werden ook in Mexico in verband gebracht met een betere capaciteit om orkanen het hoofd te bieden en met een mogelijke vermindering van geweld onder invloed van extreme hitte (Garg et al., 2020). In Zambia matigde het Child Grant Program het negatieve effect van weerschokken op arme huishoudens door ze op de lange termijn regelmatige transfers te verstrekken, waardoor hun voedselzekerheid en spaartegoeden toenamen (Asfaw et al., 2017; Lawlor et al., 2015). Uit een onderzoek naar veranderingen in bestaansmiddelen en landschap over een periode van 30 jaar in twee gemeenschappen in zuidelijk Afrika bleek dat socialebijstandsinterventies de kwetsbaarheid voor langetermijnveranderingen qua gemiddelde neerslag en andere milieuvariabelen verlaagden (Masunungure, C. en Shackleton, S., 2018).

Er zijn echter ook aanwijzingen dat socialebeschermingsstelsels op zich niet volstaan om de veerkracht te vergroten. Een analyse van het effect van Bolsa Família, het Braziliaanse programma voor sociale bescherming, op het vermogen van 476 plattelands huishoudens om te reageren op droogte in het noordoosten van Brazilië, bevestigt een positief verband tussen inkomen en verlaging van de kwetsbaarheid, maar stelt tegelijk vast dat Bolsa Família op zichzelf niet volstaat om droogtegerelateerde voedselonzeekerheid te beheersen. De onderzoekers adviseren in dit geval de inspanningen aan te vullen met interventies die specifiek gericht zijn op het verkleinen van klimaatrisico’s, zoals betere toegang tot irrigatie (Lemos, Lo, Nelson, Eakin en Bedran-Martins, 2016).

Algemener “blijkt uit ervaringen van Niger tot Nicaragua dat de veerkracht verder kan worden vergroot wanneer geldoverdrachten worden versterkt met economische inclusie en diensten op het vlak van tewerkstelling, zoals interventies op het gebied van gedragsverandering, steun voor sparen en bestaansmiddelen, financiële inclusie en vaardigheidstraining en coaching” (Rigolini, 2021).

GOEDE PRAKTIJK: BOLSA FAMILIA – BRAZILIË

Sinds het begin van deze eeuw heeft Brazilië een veel omvattende sociale hervorming doorgevoerd onder de algemene paraplu van het Zero Hunger Program. De belangrijkste en meest omvattende component van dit beleid is een programma met de naam Bolsa Família, dat hoofdzakelijk drijft op een voorwaardelijke geldoverdracht voor gezinnen onder een bepaald inkomensniveau.

Beschrijving: Het programma verdeelt middelen onder huishoudens met schoolgaande kinderen en een inkomen onder een bepaald niveau (77 R\$, extreem arm, en 154 R\$, matig arm), waarbij maandelijks tussen 35 en 77 R\$ wordt overgemaakt. De meeste gezinnen ontvangen gemiddeld 167 R\$ (50 US\$ in 2015). In 2015 ontvingen ongeveer 14 miljoen gezinnen (56 miljoen mensen) in 5000 gemeenten in heel Brazilië middelen uit het programma. In veel arme gemeenten vertegenwoordigen de middelen van Bolsa Família meer dan 50% van hun totale inkomsten en zijn ze verantwoordelijk voor een groot deel van de economische activiteit van deze gemeenten (Rocha, Khan en Lima, 2008).

Door te investeren in inkomensoverdracht op de korte termijn en toegang tot onderwijs en gezondheidszorg op lange termijn, probeert Bolsa Família zowel de huidige armoedeniveaus te verlichten als te investeren in transformatie op de lange termijn, vooral voor toekomstige generaties Brazilianen (Lemos et al., 2016). Voor sommige wetenschappers is de belangrijkste impact van het programma het significante effect op de ongelijkheid, aangezien een aanzienlijk aantal mensen aan de onderkant van de inkomensverdeling nu geldelijke voordelen ontvangt (Kerstenetzky, 2008; Soares, Ribas en Osório, 2010).

Een tweede programma op basis van geldoverdrachten is het plattelandspensioen, dat een cruciale invloed heeft op het vermogen van arme plattelandshuishoudens om hun levenskwaliteit te verbeteren en de gevoeligheid voor droogte te verminderen (Lemos et al., 2016). Alle mannen ouder dan 60 en vrouwen ouder dan 55 komen in aanmerking voor de uitkering, ongeacht of ze in het verleden ooit hebben bijgedragen aan het socialezekerheidsstelsel, mits ze kunnen aantonen dat ze 15 jaar als landarbeider hebben gewerkt en aangesloten zijn bij een vakbond of vereniging voor landarbeiders.

Resultaat: Een analyse van het vermogen van 476 plattelandshuishoudens om te reageren op droogte in het noordoosten van Brazilië levert ook soortgelijke conclusies op. Hoewel ze een positief verband tussen inkomen en daling van de kwetsbaarheid bevestigt, wordt vastgesteld dat armoedebestrijdingsmaatregelen zoals Bolsa Família op zichzelf niet volstaan om droogtegerelateerde voedselonzeekerheid te beheersen. Dergelijke inspanningen moeten worden aangevuld met interventies die specifiek gericht zijn op

het verkleinen van klimaatrisico's, zoals betere toegang tot irrigatie (Lemos, Lo, Nelson, Eakin en Bedran-Martins, 2016).

Bronnen:

Nelson, Lemos, Eakin en Lo (2016) The limits of poverty reduction in support of climate change adaptation.

Bedran-Martins (September, 2017) Politics of drought under Bolsa Familia program in Northeast Brazil, *World Development Perspectives* 7-8(51):15-21.

4.4.2. Horizontale en verticale uitbreiding

Tijdens de pandemie hebben veel landen hun socialebeschermingsstelsels tijdelijk uitgebreid, zowel horizontaal (begunstigden) als verticaal (verleende steun) om de sociaaleconomische gevolgen van de COVID-19-crisis aan te pakken. Toch hebben veel socialebeschermingsregelingen gelijkaardig gereageerd op klimaatextremen zoals overstromingen, stormen, extreme hitte, droogte, enz.

Een goed voorbeeld, hoewel niet klimaatgerelateerd, is de reactie van de Mexicaanse regering nadat het zuiden en midden van Mexico in september 2017 door twee aardbevingen werden getroffen. Men verhoogde tijdelijk de geldoverdrachten om beter op de sociaaleconomische noden na de gebeurtenissen te reageren door gebruik te maken van bestaande mechanismen voor sociale bescherming. De horizontale uitbreiding mikte op de herintegratie van huishoudens die eerder hadden deelgenomen aan het Prospera-programma en getroffen waren door de aardbeving in de acht getroffen staten, en op het opnemen van huishoudens uit de getroffen gebieden die nog niet hadden deelgenomen aan het programma. Deze horizontale uitbreiding werd rendabel geacht omdat Prospera al over alle operationele gegevens van deze huishoudens beschikte. Door gebruik te maken van een bestaand raamwerk kon worden voortgebouwd op een vertrouwd systeem dat mensen kenden en respecteerden (Beazley et al. 2019).

Op gelijkaardige wijze waren de verticale uitbreiding van de nationale verzekeringsregeling (NIS) en het programma voor vooruitgang door gezondheid en onderwijs (PATH) in Jamaica sleutelementen in de reactie op orkaan Dean in 2007. Meer dan 75.000 NIS-gepensioneerden en ouderen ontvingen toelagen van ongeveer 72 US\$ en ongeveer 90.000 huishoudens die bij PATH geregistreerd waren, ontvingen tijdig contante toelagen van ongeveer 30 US\$ (Beazley en Ciardi, 2019; Rodolfo Beazley et al., 2016).

Frankrijk reageerde op de orkaan Irma, die in 2017 Sint-Maarten en Saint Barthélemy teisterde, met een reeks maatregelen waaronder een tijdelijke wijziging van de gedeeltelijke werkloosheidsuitkeringen. Daardoor konden lokale bedrijven tot 1.600 uur per werknemer gebruik maken van het systeem, tegenover normaal 1.000 uur. Daarop volgde een nieuw opleidingsplan voor werknemers die 100% van hun loon behielden zonder dat het de werkgever iets kostte. Het moest één jaar lopen en lokale bedrijven in staat stellen hun werknemers te behouden tot het toeristisch seizoen 2018-2019, en stabiliseerde de werkgelegenheid op beide eilanden ondanks de sterke daling van de economische activiteit (Frankrijk, 2018).

GOEDE PRAKTIJK: DE ROL VAN SOCIALE BESCHERMING IN DE NASLEEP VAN DE TYFOON HAIYAN OP DE FILIPIJNEN

Het departement maatschappelijk welzijn en ontwikkeling (WFP) wijzigde zijn regeling voor sociale welvaart zodat de voorwaarden voor huishoudens met betrekking tot programma's voor geldoverdrachten gedurende drie maanden zouden worden opgeheven in noodgevallen. Dit hield in dat de programma's voor voorwaardelijke geldoverdracht op de Filipijnen (Pantawid) automatisch onvoorwaardelijk werden na schokken, zoals degene die eind 2013 het gevolg was van de tyfoon Haiyan.

Met de hulp van het WFP kon Pantawid het programma in de nasleep van de tyfoon verticaal uitbreiden en de getroffen bevolking in geselecteerde gebieden dringende geldmiddelen overmaken door de betalingen aan de begunstigden van een voorwaardelijk geldtransferprogramma, Pantawid Pamilyang Pilipino Programme, aan te vullen.

Voorts heeft het ministerie van arbeid en tewerkstelling (DOLE) in 2009 het geïntegreerde programma voor bestaansmiddelen en noodwerkgelegenheid (DILEEP) opgezet. Het is een werkverschaffingsprogramma van de overheid dat werknemers uit de informele economie op korte termijn degelijk werk biedt. In de nasleep van de tyfoon Haiyan zorgde DILEEP voor inkomenszekerheid en ondersteunde het programma het herstel van gemeenschappen door op korte termijn loonarbeid te bieden en ondernemerschap te bevorderen. Het programma bepaalt eveneens dat deelnemers toegang krijgen tot een ziekteverzekering, maatregelen voor veiligheid en gezondheid op het werk en toegang tot opleidingsmogelijkheden.

In de nasleep van de tyfoon Haiyan werkte het departement maatschappelijk welzijn en ontwikkeling samen met gemeenschapsorganisaties, zoals DAMPA (een federatie van 245 gemeenschapsorganisaties in de Filipijnen en geleid door vrouwen), om de lijsten met begunstigden van het gewijzigde programma voor voorwaardelijke geldoverdracht opnieuw te valideren in de door de tyfoon getroffen gebieden. Het personeel van DAMPA maakte begunstigde huishoudens wegwijs in het programma en hield in het oog of de begunstigden de voorwaarden voor het ontvangen van geldoverdrachten naleefden.

Bronnen:

Bank, A. D. (2018) Strengthening resilience through social protection programs: guidance note. Manila, Philippines: Social Protection Review and Assessment, Philippines.

4.4.3. "Meeliften"

Het administratieve netwerk van socialebeschermingsregelingen kan ook worden 'geleend' om specifieke, gerichte steun toe te kennen aan getroffen doelgroepen. Voorbeeld: toen Ecuador op 16 april 2016 werd getroffen door een aardbeving, riep de regering de noodtoestand uit in zes provincies en nam zij meerdere concrete maatregelen, waarbij nieuwe geldelijke hulp werd verstrekt aan getroffen huishoudens via de programma's Bono de Acogida, Alquiler y Alimentación en Bono de Alimentación Rural. Daartoe werd gebruik gemaakt van de capaciteit van het ministerie van maatschappelijke en economische integratie (MIES), dat onder meer instaat voor de uitvoering van het Bono de Desarrollo Humano. Meer bepaald werd gebruik gemaakt

van personele middelen, een IT-platform, procedures en de infrastructuur van het MIES. De registratie van gezinnen werd georganiseerd via het register van getroffen huishoudens²².

GOEDE PRAKTIJK: NATIONAAL FONDS VOOR BETAALD VERLOF EN WEERVERLET IN DE BOUWSECTOR, OPENBARE WERKEN EN DE WATERBOUWSECTOR – (CACOBATPH) – ALGERIJE

Beschrijving: Het Nationaal fonds voor betaald verlof en weerverlet in de bouwsector, openbare werken en de waterbouwsector is ontwikkeld via driepartijenoverleg en komt tegemoet aan de noden van de bouw- en infrastructuursector, waarvan de werknemers bijzonder worden blootgesteld aan extreme weersomstandigheden. Werknemers in de bouw- en infrastructuursector hebben toegang tot betaald verlof en werkloosheidsbescherming in geval van slechte weersomstandigheden – gedefinieerd als atmosferische gebeurtenissen, zoals regen, sneeuwval, harde wind en hittegolven, die de gezondheid en veiligheid van werknemers op werven in de open lucht in gevaar brengen en de uitvoering van het werk onmogelijk maken. De financiering berust op het solidariteitsprincipe, waarbij werkgevers en werknemers elk 0,375% of 0,75% van de bijdragegrondslag bijdragen.

Resultaat: In 2018 hebben meer dan 195.000 werknemers in de sector van deze regeling gebruik gemaakt. Ze beschermt niet alleen de gezondheid en veiligheid van werknemers maar voorkomt ook de weersomstandigheden – gedefinieerd als atmosferische gebeurtenissen, zoals regen, sneeuwval, harde wind en hittegolven, die de gezondheid en veiligheid van werknemers op werven in de open lucht in gevaar brengen en de uitvoering van het werk onmogelijk maken. De financiering berust op het solidariteitsprincipe, waarbij werkgevers en werknemers elk 0,375% of 0,75% van de bijdragegrondslag bijdragen. In 2018 hebben meer dan 195.000 werknemers in de sector van deze regeling gebruik gemaakt. Ze beschermt niet alleen de gezondheid en veiligheid van werknemers, maar voorkomt ook inkomensverlies en kwetsbaarheid van mensen die worden getroffen door de gevolgen van de klimaatverandering.

Bron: Internationale Arbeidsorganisatie (2021) World Social Protection Report 2021-2022, Genève: Internationale Arbeidsorganisatie, blz. 218.

4.4.4. Elementen die schokken opvangen integreren in bestaande socialebeschermingsregelingen

Enkele aanpassingen zijn vereist om de traditionele sociale bescherming effectief te maken tijdens een multivariate schok, zoals een pandemie of een klimaatrelevante multivariate schok. Sommige van deze eigenschappen om schokken op te vangen kunnen best worden opgenomen in de wijze waarop socialebeschermingsstelsels zijn opgevat.

(22) Maar ondanks de inspanningen om gebruik te maken van bestaande structuren, ondervond het programma problemen bij het tijdig uitbetalen van de middelen aan degenen die ze nodig hadden. Het duurde drie maanden voor het RUD volledig operationeel was en de meeste overdrachten vonden pas plaats in juli en augustus.

Costella et al. ontwikkelden het concept Shock Responsive Social Protection (SRSP), dat een brug wil slaan tussen humanitaire hulp en ontwikkelingshulp om te kunnen inspelen op grote covariante schokken (Costella et al., 2016; O'Brien et al., 2018). SRSP combineert belangrijke elementen van sociale bescherming, rampenrisicobeheer en humanitaire hulp. Ze is bedoeld om noodmaatregelen af te stemmen op of te integreren in bestaande sociale bescherming.

Davies et al. (2008) introduceerden het concept Adaptive Social Protection (ASP) binnen de context van adaptatie aan de klimaatverandering. Davies et al. bekeken de concepten, het beleid en het feitenmateriaal van drie praktijkgemeenschappen: sociale bescherming, adaptatie en rampenrisicovermindering. Ze concludeerden dat die niet alleen kunnen bijdragen om de socialebeschermingsstelsels robuuster en dynamischer te maken in het licht van huidige en toekomstige schokken en spanningen, maar dat sociale bescherming ervoor kan zorgen dat adaptatie en rampenrisicovermindering de structurele onderliggende oorzaken van armoede en kwetsbaarheid voor extreem weer beter kunnen aanpakken, in een poging om de productieve bestaansmiddelen van mensen in armoede te versterken of om te vormen.

ASP verwijst in het algemeen naar de toepassing van sociale bescherming op klimaatgerelateerde schokken en spanningen (Devereux, 2016; Wereldbank, 2018). De beschermende, preventieve en stimulerende functies van de sociale bescherming spelen een belangrijke rol bij het aanpakken van niet-klimaatgebonden sociaaleconomische oorzaken van kwetsbaarheid voor klimaatverandering en het verkleinen van risico's voor de bestaansmiddelen en activa van huishoudens in het bijzonder. De kwalificatie "adaptief" wordt gebruikt wanneer de bijdrage van sociale bescherming aan adaptatieresultaten verder wordt versterkt, voornamelijk via aanpassingen aan bestaande systemen om risico's die verband houden met klimaatverandering te beheersen bij de planning en uitvoering.

ASP integreert niet alleen componenten van rampenrisicobeheer in de sociale bescherming, maar ook adaptatiemaatregelen die de veerkracht van arme huishoudens tegenover schokken verhogen door hen beter voor te bereiden op door het klimaat veroorzaakte rampen door middel van ontwerpen, afleveringssystemen en behoeftenevaluaties die rekening houden met de klimaatgebonden kwetsbaarheden van de doelgroepen.

Sociale bescherming die schokken kan opvangen en adaptieve sociale bescherming hebben inzichten opgeleverd rond twee onderling gerelateerde benaderingen: de ene spitst zich toe op versterking van de rol van sociale bescherming bij het opbouwen van de veerkracht van huishoudens voordat schokken zich voordoen; de andere op een groter vermogen van socialebeschermingssystemen en -programma's om te reageren op schokken nadat ze zich hebben voorgedaan (Wereldbank 2018).

Wetenschappelijke en beleidsgerichte ervaringen met beide concepten onderstrepen zowel de mogelijkheid als de noodzaak om crisisgevoelige elementen in de sociale bescherming te integreren om de sociale bescherming in tijden van crisis aanzienlijk sneller te laten reageren. Dit geldt in het bijzonder voor crisisgevoelige institutionele regelingen, aflevering en crisisgevoelige financieringsmechanismen.

4.4.5. Crisisgevoelige afleveringsmechanismen:

Om adequaat te kunnen reageren op klimaatgerelateerde covariate schokken, moeten de afleveringsmechanismen van de socialebeschermingsregelingen gevoeliger kunnen inspelen op specifieke omstandigheden en vereisten. De verantwoordelijke voor de sociale bescherming moeten daartoe kijken naar:

- de continuïteit van de dienstverlening;
- tijdige hulpverlening;
- correct focussen op degenen die het nodig hebben;
- piekcapaciteit.

De *continuïteit* van nationale socialebeschermingsstelsels is van het grootste belang, in het bijzonder tijdens een crisis als gevolg van een schok die voortvloeit uit de klimaatverandering. Uitkeringen en diensten moeten worden afgeleverd, zelfs in de moeilijkste omstandigheden. Dit vereist het ontwikkelen van rampenplannen en regelgeving, het implementeren van elektronische registratie- en betalingsinstrumenten en het opleiden van personeel, ... Op het essentieelste niveau gaat het bijvoorbeeld om de noodzaak dat senioren hun pensioen blijven ontvangen, zelfs als hun streek tijdelijk moeilijk bereikbaar is vanwege een natuurramp. Maar om een continue werking te garanderen, kan bijkomende flexibiliteit vereist zijn.

Zo heeft de Thaise socialezekerheidsdienst na de enorme overstroming in 2011, die meer dan 13 miljoen mensen trof, meerdere hulpmaatregelen genomen om ervoor te zorgen dat de werkloosheidsverzekering bleef functioneren als buffer voor werknemers. De aanvraagperiode voor werkloosheidsuitkeringen werd verlengd van 30 tot 60 dagen om ervoor te zorgen dat getroffen personen voldoende tijd hadden om hun uitkering aan te vragen indien de overstroming hen rechtstreeks had getroffen. Het bijdragepercentage dat van werkgevers en werknemers wordt geïnd, werd van 1 januari tot 30 juni 2012 verlaagd van 5 naar 3% en van 1 juli tot 31 december 2012 van 5 naar 4% (IAO, 2019; IAO-AFD, 2022).

Het *tijdig verlenen* van hulp is van het grootste belang tijdens een acute crisis. Opnieuw speelt degelijke registratie een belangrijke rol bij het snel identificeren van mensen in nood, terwijl elektronische overschrijvingen kunnen zorgen voor tijdige contante betalingen. Binnen de context van klimaatschokken kan technologie ook op een andere manier een rol spelen. Zo helpen in Oeganda systemen voor vroegtijdige waarschuwing, zoals op satellietgegevens gebaseerde meldingen om op droogte te reageren, om betalingen van uitkeringen vast te leggen nog voor later optredende indicatoren een noodniveau bereiken (Rigolini, 2021). In Bangladesh werden gegevens over het rivierpeil in de bovenloop van de Jumana gebruikt om een paar dagen voor de ongekende en langdurige overstroming van de rivier in juli 2020 elektronische contante betalingen aan huishoudens stroomafwaarts in gang te zetten (Pople et al., 2021). Evaluaties toonden nadien aan dat de anticiperende geldoverdracht voornamelijk werd besteed aan voedsel en water en dat de kans dat aldus begunstigde huishoudens tijdens de overstroming een dag niets te eten hadden 36% kleiner was (Pople et al., 2021).

Targeting, d.w.z. identificatie van de begunstigden van socialebeschermingsregelingen, is essentieel omdat er niet altijd een overlapping is tussen bestaande begunstigden

van sociale bescherming en degenen die door een schok worden getroffen. De doelmatigheid daarvan zou kunnen worden verbeterd door de kwetsbaarheid voor klimaatrisico's mee op te nemen, evenals de mensen die een armoederisico lopen. Betere sociale registers maken het bijvoorbeeld mogelijk kwetsbare individuen nauwkeuriger te identificeren. Investeren in sociale registers die een groot deel van de bevolking bestrijken en huishoudegegevens met een geografisch referentiekader bevatten, kan helpen om de respons af te stemmen op het profiel en de noden van mensen. Zowel de Dominicaanse Republiek als Niger hebben geëxperimenteerd met het modelleren van targetingmechanismen die ook klimaatvariabelen omvatten (UNDP/UN Environment, 2018; Schnitzer, P., 2016).

Piekkapaciteit verwijst naar het vermogen om snel en passend te reageren op de bijkomende crisisvraag. Volksgezondheidssystemen worden met deze capaciteit ontworpen om bijkomende vraag aan te kunnen. In de socialebescherming is dat echter zelden het geval, en als het de bedoeling is het sociale beschermingsprogramma te gebruiken om bijkomende steun te bieden aan een aanzienlijk aantal mensen dat door bepaalde schokken wordt getroffen, dan zal piekkapaciteit moeten worden ontwikkeld.

4.4.6. Crisisgevoelige financieringsmechanismen

De financiering moet worden opgeschaald om socialebeschermingsstelsels in staat te stellen dynamisch en doeltreffend het hoofd te bieden aan klimaatgerelateerde schokken en spanningen (Costella et al., 2017; Heltberg et al., 2009; Kuriakose et al., 2013; C. O'Brien et al., 2018; Ulrichs et al., 2019).

Stelsels voor sociale bescherming moeten overwegen noodfondsen op te richten, zodat de middelen in noodsituaties tijdig en op het juiste niveau kunnen worden uitgekeerd (Béné et al., 2018; Conway & Schipper, 2011; C. O'Brien et al., 2018; Slater & Bhuvanendra, 2014; Ulrichs et al., 2019; Ziegler, 2016).

Financiering op basis van prognoses (Forecast-based Financing, FbF) kan ook systemen voor vroegtijdige waarschuwing verbeteren door geplande anticiperende actie te vergemakkelijken met behulp van vooraf gedefinieerde triggers en ondersteund door gereserveerde financiering (Costella et al., 2017). De doelmatigheid van een dergelijk mechanisme hangt af van robuuste klimaatinformatiesystemen en van de capaciteit van de socialebeschermingsprogramma's om begunstigden te identificeren en vooraf te registreren en de vooraf overeengekomen acties uit te voeren vóór de verwachte schok zich voordoet (Costella et al., 2017).

Een voorbeeld daarvan is te vinden in Bangladesh, waar een FbF-mechanisme automatisch middelen verspreidt wanneer voor een extreme gebeurtenis de voorspellingen een bepaalde drempel bereiken (Coughlan de Perez et al., 2016). Dankzij dit mechanisme, dat werd gebruikt voorafgaand aan een overstroming in 2017, konden gemeenschappen met een laag inkomen in overstromingsgebied op korte termijn toegang krijgen tot voedsel van betere kwaliteit zonder schulden op te bouwen (Gros et al., 2019). Een ander voorbeeld is te vinden in Kenia. Het honger- en vangnetprogramma, een geldoverdrachtprogramma dat schokken moet opvangen voor kwetsbare gemeenschappen die getroffen worden door droogte, wordt beheerd door de nationale autoriteit voor droogtebeheer, en die hanteert vroegtijdige

waarschuwingsindicatoren voor droogte die tegelijk dienen als indicatoren om middelen vrij te maken voor huishoudens. Het is een sterk voorbeeld van een convergentie tussen lokale mechanismen voor adaptatie aan de klimaatverandering en nationale instellingen voor het beheersen van milieurisico's en sociale risico's.

GOEDE PRAKTIJK: SOCIAAL GELDOVERDRACHTPROGRAMMA (SCTP) – MALAWI

Malawi heeft een mechanisme ingevoerd om zijn Social Cash Transfer Program (SCTP) te kunnen opschalen naar bijkomende begunstigden in het geval van klimaatschokken, waarbij in eerste instantie prioriteit wordt gegeven aan droogte.

Beschrijving: Dit schaalbare mechanisme bevordert vroegtijdige actie aan de hand van vooraf overeengekomen en transparante triggers voor financiering, vooraf ingestelde financieringsinstrumenten gekoppeld aan die triggers en voorafgaande targeting van kwetsbare huishoudens. Het berust eveneens op de beschikbaarheid van financiële systemen (d.w.z. digitale betaalrekeningen) om ervoor te zorgen dat het geld de begunstigden bereikt wanneer dat nodig is (Choularton e.a., 2023).

Met dit triggermechanisme heeft de regering de bedoeling eerder te kunnen reageren dankzij monitoring van de eerste indicatoren van schokken en de eerste tekenen die wijzen op stress door voedselonzeekerheid. Bij het uitwerken van het mechanisme werd daarom gezocht naar indicatoren die gevolgd konden worden tijdens het regenseizoen (binnen het triggervenster) en die sterk gecorreleerd waren met een toename van de voedselonzeekerheid tijdens het daaropvolgende magere seizoen. Het doel was met andere woorden anticiperende indicatoren te identificeren, zoals de aard van de regenval, die sterk gecorreleerd zouden zijn met de eigenlijke indicatoren achteraf, zoals een daling van de landbouwproductie en de weerslag daarvan qua voedselonzeekerheid. Als het signaal om op te schalen eerder kwam, zou bijstand de behoeftige huishoudens uiteindelijk nog kunnen bereiken tijdens het vroegtijdige operationele venster en voor het magere seizoen begon. Middelen verstrekken vóór het magere seizoen zou arme huishoudens die door droogte worden getroffen kunnen helpen om negatieve copingmechanismen te vermijden. Bovendien zou het ontvangen van extra geld vóór de start van het magere seizoen hen in staat stellen voorraden in te slaan wanneer de voedselprijzen laag zijn.

De regering heeft de regels voor het monitoren en implementeren van het triggermechanisme vastgelegd in het SCTP Scalable Handbook. Dit handboek bevat vooraf overeengekomen regels voor (i) wanneer op te schalen bij droogte (drempels), (ii) waar op te schalen, (iii) welke huishoudens onder de maatregelen moeten vallen en (iv) welk betalingsniveau te bieden. Ook heeft de regering een financieringsplan opgesteld voor het bekostigen van opschalingen van het SCTP, waarin een instrument voor risico-overdracht en noodfinanciering worden gecombineerd.

Resultaat: Het schaalbare SCTP-mechanisme werd voor het eerst geïmplementeerd tijdens het regenseizoen 2021/22. Het regenseizoen werd toen gekenmerkt doordat het later begon dan ooit, waardoor het aanplanten in meerdere delen van Malawi mislukte. Daarbij kwam dat de bestaansmiddelen te lijden kregen onder drie cyclonen – Anna,

Dumako en Gombe – en onder macro-economische factoren die verband hielden met het conflict tussen Rusland en Oekraïne.

De regering heeft het SCTP opgeschaald in de districten Blantyre, Ntcheu en Thyolo. Het uitblijven van neerslag bij het begin van het seizoen werd goed geregistreerd door de primaire trigger. De opschaling in Ntcheu was gebaseerd op een overeengekomen index voor het begin van het seizoen, en zowel Thyolo als Blantyre kwamen eveneens heel dicht bij het bereiken van de drempel. Op basis van de net niet bereikte situatie in deze twee districten en gezien de achteruitgang van de voedselzekerheid die bleek uit een onderzoek naar aanwijzingen voor secundaire triggers, besloot de regering het SCTP ook op te schalen in Blantyre en Thyolo.

Door het opschalen in deze drie districten verleende de regering bijstand aan ongeveer 74.000 huishoudens, wat hielp om de bestaansmiddelen van de armen en kwetsbaren te beschermen. Om de kosten voor het opschalen van het SCTP dit jaar te dekken in de drie districten, heeft de regering 6,3 miljoen US\$ opgenomen uit wat beschikbaar is voor noodfinanciering.

Bronnen: Choularton, Richard, Agrotosh Mookerjee, Meredith Mallory, Krishna Krishnamurthy, Rahel Diro, Evie Calcutt, and Alejandra Campero (2023) Technical Analysis to Inform the Trigger Design for Adaptive Safety Nets to Respond to Climate Shocks in Malawi, World Bank, Washington D.C.

GOEDE PRAKTIJK: ADAPTIEF PROGRAMMA VOOR SOCIALE BESCHERMING IN DE SAHEL (SASPP)

Het Sahel Adaptive Social Protection Program (SASPP) van de Wereldbank is bedoeld om terugkerende klimaatschokken voor mensen in extreme armoede te milderen door bestaande nationale geldoverdrachtprogramma's aan te vullen met adaptieve maatregelen. Het SASPP spitst zich toe op activiteiten op zowel regionaal als nationaal niveau. Het grootste deel van de SASPP-financiering wordt uitgekeerd in de vorm van directe betoelaging van overheden voor het uitproberen van innovatieve adaptieve sociale beschermingsprogramma's. Deze programma's zijn ingebed in de lopende projecten van de Wereldbank die door de Internationale Ontwikkelingsassociatie (IDA) worden ondersteund in een poging om adaptieve sociale vangnetssystemen te versterken.

Beschrijving: Het SASPP biedt technische bijstand en capaciteitsopbouw en financiert proefprojecten. Die omvatten een reeks elementen die zich toespitsen op het vergroten van het aanpassingsvermogen van systemen en van de veerkracht van arme en kwetsbare huishoudens, zoals:

- Programma's met adaptieve vangnetten die arme huishoudens helpen in hun basisbehoeften te voorzien en hun bestaansmiddelen te diversifiëren en die gemakkelijk kunnen worden opgeschaald om schokken op te vangen.
- Aanvullende interventies met het oog op "productieve inclusie", zoals sparen en leengroepen in gemeenschappen of opleiding in levensvaardigheden en

ondernemerschap waardoor begunstigen hun adaptieve mogelijkheden kunnen versterken.

- Afleversystemen (unieke ID's, sociale registers, digitale betalingen) als kritieke basis om met de sociale vangnetten getroffen mensen te bereiken.
- Systemen voor vroegtijdige waarschuwing en klimaatinformatie om effectieve noodmaatregelen en adaptatieprogramma's uit te werken.
- Noodfinancieringsmechanismen (risicofinanciering) om tijdige en efficiënte financiering van adaptieve socialebeschermingsmaatregelen te verzekeren.
- Targetingmechanismen om vooraf te bepalen wie het kwetsbaarst is voor natuurrampen en risico's die verband houden met de klimaatverandering en om een programma snel op te schalen als dat nodig is.

Adaptieve socialebeschermingsystemen in de Sahel helpen arme en kwetsbare huishoudens veerkracht op te bouwen, de impact van de klimaatverandering en andere schokken zoals de COVID-19-pandemie binnen de perken te houden en de toegang tot mogelijkheden om een inkomen te verdienen te bevorderen.

De doelmatigheid waarmee socialebeschermingsstelsels mensen die door schokken worden getroffen snel bereiken, hangt in belangrijke mate af van de onderliggende afleversystemen. Belangrijke elementen in deze systemen zijn onder meer unieke persoonlijke identificatiesystemen, sociale registers van arme en kwetsbare huishoudens of van hele bevolkingsgroepen in regio's die gevoelig zijn voor klimaatschokken, betalingssystemen om mensen contant geld te bezorgen en klachtmechanismen om de efficiëntie te verhogen en targetingfouten aan te pakken.

Door gebruik te maken van systemen voor vroegtijdige waarschuwing in verband met het klimaat, ondersteund door strategieën voor de financiering van rampenrisico's, kunnen landen anticiperen op klimaatgerelateerde gebeurtenissen zoals droogte en geldoverdrachten snel opschalen via hun sociale vangnetprogramma's, waardoor ze op een algemene kosteneffectieve manier kunnen inspelen op de toenemende noden. Adaptieve socialebeschermingsinterventies hebben eveneens het potentieel om de sociale cohesie te verbeteren en de relaties binnen en tussen gemeenschappen en de aanwezigheid van de overheid te versterken.

Resultaat: Adaptieve socialebeschermingsystemen in de Sahel werden ingezet voor de noodhulp na het uitbreken van de COVID-19-pandemie. Hoewel het SASPP zich hoofdzakelijk toespitst op klimaatschokken, hebben de betrokken landen de dekking van geldoverdrachten voor het opvangen van schokken uitgebreid naar huishoudens die zijn getroffen door de pandemie. Het SASPP ondersteunde deze noodhulp op korte termijn via adaptieve socialebeschermingsystemen – waardoor deze systemen werden versterkt en beter in staat zijn om te reageren op toekomstige klimaatschokken.

Meer informatie: <https://www.worldbank.org/en/programs/sahel-adaptive-social-protection-program-trust-fund>.

4.4.7. Mensen door transities heen helpen

Sociale bescherming zou het makkelijker kunnen maken productieve bestaansmiddelen om te vormen in gebieden waar de klimaatstress al ernstige beperkingen oplegt of naar verwachting zal opleggen. Mogelijke elementen in deze benadering zijn het opbouwen van veerkrachtige bestaansmiddelen in landbouw-, visserij- en stadscontexten door een combinatie van sociale basisbijstandsuitkeringen en werkgelegenheidsprogramma's van de overheid, en aanvullende interventies die op deze contexten zijn afgestemd. Sociale bescherming kan eveneens maatregelen vergemakkelijken die "ecologische veerkracht" opbouwen, bijvoorbeeld door openbare werken aan te pakken op een manier die geldoverdrachten combineert met maatregelen die de achteruitgang van het milieu helpen tegengaan.

In Malawi, Madagaskar, Niger en Tanzania leggen begunstigden van programma's voor openbare werken terrassen, omheiningen en gronddammen aan die bedreigde gronden en hellingen geleidelijk stabiliseren en herbegroeiing mogelijk maken, waardoor de grondwaterstand wordt hersteld en het seizoensgebonden debiet van waterlopen langer aanhoudt (Rigolini, 2021).

In India zijn de openbare werken in het kader van de Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA) gericht op landbouw en aanverwante activiteiten, zoals water- en landontwikkeling, en er zijn positieve effecten op de adaptatie aan de klimaatverandering gedocumenteerd in gebieden waar investeringen in waterbehoud werden gestimuleerd (Steinbach et al., 2020).

In Nepal zullen naar verwachting ongeveer 60.000 mensen hun voordeel doen met een opleiding in basisvaardigheden, bevordering van de volksgezondheid, gezondheidspraktijken en voeding of met tijdelijke werkgelegenheidssteun die duurzaam land- en waterbeheer zal helpen bevorderen (Rigolini, 2021).

GOEDE PRAKTIJK: MAHATMA GANDHI NATIONALE GARANTIE VOOR WERKGELEGENHEID OP HET PLATTELAND MGNREGA – INDIA

Beschrijving: De National Rural Employment Guarantee Act 2005 (NREGA) is een socialezekerheidsregeling die werk en bestaansmiddelen probeert te verschaffen aan landarbeiders in India. In een poging om inclusieve en algemene ontwikkeling te realiseren, werd de NREGA in 2006 aangenomen als arbeidswet en geïmplementeerd in 200 districten. Tegen 2008 gold de NREGA voor het hele land. De naam werd later veranderd in Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA).

MGNREGA is een op rechten gebaseerd vangnet omdat het 100 dagen bezoldigd werk (of werkloosheidsuitkering) per jaar garandeert (voor ongeschoold handwerk) voor alle Indiase plattelandsbewoners die ervoor kiezen, zonder voorbehoud wat de beschikbaarheid van fondsen betreft. De regeling was bedoeld om elke volwassene die zich inschrijft voor een landelijk jobtype een werkgarantie van minimaal 100 dagen per boekjaar te bieden. Indien er binnen 15 dagen na de inschrijving geen werk voorhanden is, komt de aanvrager in aanmerking voor een werkloosheidsuitkering. De aanvankelijk vastgelegde minimumlonen bedroegen 100 INR per dag, maar werden later herzien

in overeenstemming met de nationale arbeidsovereenkomsten. De uitvoering van MGNREGA werd overgelaten aan de gram panchayats (lokale besturen).

Resultaat: De MNREGA biedt een vangnet voor huishoudens tijdens magere landbouwseizoenen en/of in de nasleep van onverwachte schokken, door consumptie, spaarmogelijkheden, financiële inclusie, gezondheid en menselijk kapitaal te ondersteunen, en draagt als zodanig bij aan de klimaatadaptatie. Het is een voorbeeld van hoe socialebeschermingsprogramma's kunnen worden afgestemd op interventies in het kader van de klimaatverandering en duurzamere pistes kunnen ontwikkelen om uit armoede en klimaatkwetsbaarheid te geraken.

De openbare werken zijn gericht op landbouw en aanverwante activiteiten, zoals water- en landontwikkeling, waterbehoud, droogtepreventie, (herbebossing), beheersing van overstromingen, enz., wat een stijging van het grondwaterpeil heeft opgeleverd en meer bodemvruchtbaarheid die op hun beurt leiden tot grotere productiviteit van het land, ... (ISSA). Er is een positieve impact op de adaptatie aan klimaatverandering gedocumenteerd in gebieden die investeringen in waterbehoud bevorderden (Steinbach et al., 2020).

Voorts stimuleert de wet de participatie van vrouwen op dezelfde voorwaarden als mannen en bevat hij bepalingen om discriminatie op basis van geslacht en kaste te voorkomen. Er zijn aanwijzingen dat deze aspecten de machtsverhoudingen tussen arbeiders en lokale elites gedeeltelijk hebben verschoven en dat ze de positie van vrouwen binnen huishoudens hebben versterkt (Godfrey-Wood en Flower, 2017).

De resultaten van de implementatie van het programma kunnen per Indiase staat verschillen, afhankelijk van factoren zoals politiek engagement en mogelijkheden van de plaatselijke overheid.

Meer informatie:

https://nrega.nic.in/Nregahome/MGNREGA_new/Nrega_home.aspx

<https://socialprotection.org/fr/discover/publications/aligning-social-protection-and-climate-resilience-case-study-mgnrega-and>.

4.5. SOCIALE BESCHERMING, ARBEIDS- EN TEWERKSTELLINGSMATREGELEN EN MITIGATIE VAN DE KLIMAATVERANDERING

Om de snelheid van klimaatverandering te verlagen, moet de uitstoot van broeikasgassen drastisch worden verkleind en moeten activiteiten die deze gassen uit de atmosfeer halen (ontkoling) worden versterkt. Dit beleid om de klimaatverandering te mitigeren komt neer op een groene transitie van onze economieën. Investerings in groene transitie kunnen economische groei en nieuwe banen creëren, maar gaan ook gepaard met directe en indirecte negatieve gevolgen. Aangezien mitigatiebeleid investeringen in de hernieuwbare energiesector bevordert, terwijl investering in koolstofintensieve vormen van productie wordt afgebouwd, zullen sommige mensen en regio's de nadelige weerslag ondervinden van de sluiting van kolenmijnen, enz. Sommige mensen zullen minder kansen op werk hebben dan voorheen of zelfs te maken krijgen met verlies van hun job, ook al kan een groene transitie een nettogroei

qua banen opleveren. Een andere bekommernis is dat laaggeschoolde banen mogelijk vooral worden vervangen door hooggeschoolde banen. Daarnaast kunnen maatregelen ter beperking van de klimaatverandering onbedoeld arme huishoudens opzadelen met een hogere financiële last, bijvoorbeeld wanneer de beleidsmakers prijsmechanismen gebruiken om het gebruik van producten of diensten te ontmoedigen die geassocieerd worden met vervuilend energieverbruik.

Om tot een rechtvaardige groene transitie te komen moeten er dan ook maatregelen worden genomen om actief om te gaan met deze vaak complexe impact op het vlak van sociale mogelijkheden en ongelijkheden. Sociale bescherming en arbeidsmarktbeleid kunnen hierbij een belangrijke rol spelen en doen dat ook. Ze hebben een lange staat van dienst als het gaat om het helpen van mensen die door economische transities moeilijk kunnen omgaan met enkele van de schadelijkste gevolgen.

4.5.1. Compensatie van de financiële last waarmee de groene transitie gepaard gaat.

Fiscale maatregelen gericht op het verkleinen van de uitstoot zullen gevolgen hebben voor het inkomen van mensen, vooral voor armere groepen, en sociale bescherming kan deze gevolgen helpen compenseren en de hervormingen sociaal aanvaardbaarder maken (Feng et al., 2018; Györi et al., 2021; Schaffitzel et al., 2020). Bovendien kunnen compenserende geldoverdrachten en subsidies de hogere energiekosten of andere financiële lasten waarmee een groene transitie gepaard gaat compenseren, vooral voor lage inkomens en andere kwetsbare groepen.

Om de negatieve impact van hogere energieprijzen af te vlakken, voeren veel lage-inkomenslanden compenserende geldtransfers uit. Maar sommige geldoverdrachten die zijn verricht om mensen te helpen het hoofd te bieden aan de afschaffing van energiesubsidies waren alleen gericht op armen, bijvoorbeeld in Iran, El Salvador, India of Jordanië, terwijl andere (in eerste instantie alleszins) universeel van aard waren of een groot deel van de bevolking omvatten (Rigolini, 2021).

Een jaar of tien jaar geleden voerde de Islamitische Republiek Iran uitgebreide hervormingen in de energiesubsidiëring door als onderdeel van een bredere structurele hervormingsagenda om inclusieve groei en het creëren van jobs te bevorderen (IAO-AFD, 2022). Voorheen vormden subsidies voor fossiele brandstoffen het grootste deel van de 100 miljard US\$ die jaarlijks aan subsidies wordt uitgegeven, wat bijdroeg aan een verbruik van fossiele brandstoffen dat twee keer zo hoog lag als in andere landen in het Midden-Oosten. De hervormingen van de energiesubsidies waren bedoeld om het binnenlands verbruik en het misbruik van brandstofsubsidies te verminderen om het milieu te vergroenen en de luchtvervuiling en geluidsoverlast te verminderen.

De hervormingen van de energiesubsidies creëerden echter ook budgettaire ruimte voor socialebeschermingsmaatregelen, zoals een universele uitkering, die het prijsverhogende effect van de subsidiehervorming verzachtten en zorgden voor meer sociale acceptatie van de hervorming, die eigenlijk gericht was op een betere herverdeling onder de Iraniërs, aangezien energiesubsidies gewoonlijk regressief van aard zijn en de rijken meer ten goede komen dan de armen.

Ongeveer 80% van de besparingen die de subsidiehervorming opleverde, werd herverdeeld via geldoverdrachten. Als gevolg van de herverdelende elementen van de universele geldoverdracht verbeterde de ongelijkheid zoals gemeten door de Gini-coëfficiënt van 0,41 in 2010 tot 0,37 in 2011, met een bijzonder scherpe daling van de ongelijkheid op het platteland, een resultaat dat sindsdien waarschijnlijk is uitgehouden door inflatie en sancties.

De gezondheidssector was het tweede domein dat profiteerde van de extra begrotingsruimte. De gezondheidshervorming in de Islamitische Republiek Iran omvatte verschillende interventies en was gericht op een betere dekking van de basisgezondheidsverzekering voor de bevolking, meer kwaliteit van de zorg in ziekenhuizen en minder contante betalingen voor diensten in ziekenhuizen.²³

Economische herstructurering bufferen en vergemakkelijken.

Milieuvoorschriften die worden opgelegd aan de bosbouw, landbouw, energiesector en vervuilende industrieën, de invoering van natuurbeschermingsmaatregelen en zelfs maatregelen die bedoeld zijn om bij te dragen aan adaptatie, kunnen economische mogelijkheden beperken en een weerslag hebben op banen en bestaansmiddelen.

In veel landen werden sociale bescherming, tewerkstellingsdiensten en steunprogramma's actief gebruikt om de economische herstructurering zowel te bufferen als te vergemakkelijken. Sociale overdrachten kunnen een reddingsboei vormen voor individuen en regio's die nadelige gevolgen ondervinden van een groene transitie. Tewerkstellingsdiensten daarentegen kunnen ontslagen werknemers omscholen en aan een baan helpen in nieuwe, groenere en klimaatbestendige mogelijkheden.

Een actief arbeidsmarktbeleid, met inbegrip van omscholing, herscholing en arbeidsbemiddeling, kan de transitie voor werknemers in bedrijfstakken met een hoge uitstoot naar koolstofarme banen vergemakkelijken (IAO en AFD, 2019) of vanuit bestaansmiddelen die de weerslag van adaptatiemaatregelen ondervinden, zoals degene die een impact kunnen hebben op de visserij (Bladon et al., 2022).

In Brazilië garandeert de werkloosheidsverzekering voor ambachtelijke vissers inkomenszekerheid, gelijk aan het nationale minimumloon, voor vissers en hun gezinnen tijdens de tijdelijke visverboden die jaarlijks worden opgelegd om vissoorten tijdens hun voortplantingsperiode te beschermen. De regeling zorgt ervoor dat ambachtelijke vissers in deze tijd van transitie niet vervallen in kwetsbaarheid, armoede of voedselonzekerheid en draagt bij aan een blijvend inkomen en voedselzekerheid voor werknemers in de ambachtelijke visserijsector en hun gezinnen.

Toen de Volksrepubliek China een verbod op de houtkap oplegde in 69% van het totale natuurlijke bosgebied, verloren bijna 1 miljoen staatsbosarbeiders hun baan. Als reactie op de sociaaleconomische gevolgen heeft het ministerie van personeelszaken en sociale zekerheid, in overleg met driepartijencomités op nationaal en lokaal niveau,

(23) Als gevolg van de escalatie van sancties en andere factoren is deze hervorming momenteel opgeschort (IAO, 2019).

waaronder de vakbond van de bosarbeiders, maatregelen ingevoerd om de gevolgen voor de getroffen werknemers te milderen.

Oudere werknemers werd vervroegd pensioen aangeboden, terwijl jongere konden kiezen voor onderwijs- en opleidingsprogramma's via centra voor arbeidsbemiddeling en ondersteuning kregen om elders werk te vinden. Eind 2010 hadden 680.000 afgevoelde jongere werknemers een eenmalige uitkering ontvangen en 276.000 waren weer aan het werk of met pensioen. Daarnaast ontvingen ongeveer 100.000 afgevoelde werknemers die geen nieuwe baan konden vinden een werkloosheidsuitkering om de minimale kosten van levensonderhoud en medische zorg te dekken. Daarnaast waren er uiteenlopende sociale maatregelen voor lokale boeren die door het kapverbod werden getroffen.

In Roemenië liep een project om mijnsluitingen sociaal op te vangen. Naast compensatie met geld omvatte het de ondersteuning van een nieuw opgericht agentschap dat moest instaan voor de aanpak van de gevolgen van de mijnsluitingen, programma's om tewerkstelling en opleiding te stimuleren, door de gemeenschap gestuurde ontwikkelingsprojecten en een microkredietprogramma. Het project ondersteunde de creatie van meer dan 13.000 banen en in projectgemeenschappen vond bijna de helft van de mensen die werden getroffen door mijnsluitingen ander werk (Wereldbank, 2006).

4.5.2. Bevordering van 'groene jobs'

De transitie naar een groene, koolstofarme economie die doeltreffend met hulpbronnen omspringt en groene groei mogelijk maakt, is een uitdaging en een kans voor de arbeidsmarkt, aangezien er extra werkgelegenheid zal worden gecreëerd. Tegelijkertijd zullen andere banen worden vervangen of opnieuw worden gedefinieerd. Banen zullen verdwijnen en/of arbeidsomstandigheden zullen verslechteren door de achteruitgang van het milieu als gevolg van de klimaatverandering. In deze context is betere coördinatie van arbeidsmarktmaatregelen en -instrumenten essentieel om de voorwaarden te scheppen om groene werkgelegenheid te ondersteunen.

Onder "groene jobs" kan men alle beroepsactiviteiten verstaan die bijdragen tot de bescherming van het milieu en de strijd tegen de klimaatverandering door energie en hulpbronnen te besparen, hernieuwbare energiebronnen te bevorderen, minder afval en vervuiling te veroorzaken of biodiversiteit en ecosystemen te beschermen. Groene jobs zijn meer dan alleen de banen in de eco-industrie. Activiteiten in andere sectoren, zoals duurzame landbouw en ecotoerisme, zijn sterk afhankelijk van een gezond milieu, terwijl op veel andere banen de weerslag indirect is.

Groene jobs bevorderen vergt investeringen in bijbehorende vaardigheden, via onderwijs en (her)scholing, en klimaatgevoelige ondersteuning van bedrijven. Gericht en tijdelijke steun aan micro-ondernemingen en kleine bedrijven in de vorm van technische bijstand, microkrediet of kleine toelagen, of gesubsidieerde werkgelegenheid om groene banen te creëren, kan investeringen in vaardigheden aanvullen door zich te richten op specifieke beperkingen waarmee laaggeschoolden en armen te maken hebben: micro-ondernemers kunnen bijvoorbeeld goed geplaatst zijn

om milieudiensten te leveren, maar hebben opleiding in zakelijke vaardigheden nodig om een duurzaam bedrijfsmodel te ontwikkelen.

Internationale wettelijke kaders, nationaal beleid en wetgeving kunnen de bescherming van milieurechten op het werk versterken. Daarnaast kan sociale dialoog kaders, wetgeving en beleid bevorderen die zowel arbeids- als milieubekommernissen omvatten. Via sociale dialoog kunnen gebieden worden geïdentificeerd waar de ecologische impact kan worden gemilderd zonder de werkgelegenheid te verminderen of arbeidsomstandigheden negatief te beïnvloeden. Maar om er voor te zorgen dat vaardigheden vastgesteld worden die nodig zijn voor een groenere arbeidsmarkt en dat opleidingsprogramma's hierop inspelen, is een groter bewustzijn van milieukwesties en de integratie ervan in de besprekingen over het beleid inzake vaardigheden nodig.

In 2009 lanceerde de IAO het 'Green Jobs Initiative' om het scheppen van groene jobs te bevorderen, en in 2013 werd het 'Green Initiative' gelanceerd om de relevante actoren toe te rusten om de uitdagingen en kansen van de transitie te begrijpen en de actieve rol op zich te nemen die ze moeten spelen om deze verandering in goede banen te leiden. In 2015 bekrachtigde de Raad van Bestuur van de IAO de richtlijnen voor een rechtvaardige transitie naar ecologisch duurzame economieën en samenlevingen voor iedereen. In deze richtlijnen wordt een reeks evenwichtige beleidsmaatregelen voorgesteld die in elk land op basis van sociale dialoog moeten worden ontwikkeld om de overgang naar ecologisch duurzame economieën en samenlevingen te vergemakkelijken door de juiste stimulansen voor ondernemingen te creëren en werknemers te beschermen. Ook ondersteunt de IAO het 'Green Jobs Assessment Institutions Network' (GAIN), een netwerk van beleidsonderzoeksinstituten en deskundigen die de sociale en werkgelegenheidsgerelateerde resultaten van vergroeningsbeleid analyseren.

Bovendien neemt de EU het voortouw bij de internationale inspanningen om duurzame groei en werkgelegenheid te bevorderen en een ambitieus milieu-, klimaat- en energiebeleid door te voeren. Zo heeft SOCIEUX+ vraaggestuurde technische samenwerkingsactiviteiten uitgevoerd om het scheppen van groene jobs in partnerlanden van de EU te bevorderen en te vergemakkelijken.

In 2018 heeft SOCIEUX+ technische ondersteuning geboden aan de Afrikaanse regioconferentie over de rol van werkgelegenheidsagentschappen van de overheid bij het ontwikkelen van groene jobs. Dat gebeurde op verzoek van de World Association of Public Employment Agencies (WAPES), die het onderwerp groene jobs en de relevantie ervan voor haar leden heeft opgepakt.

SOCIEUX+ verleende eveneens bijstand aan de deelregering van de Peruaanse regio Loreto ('Gobierno Regional de Loreto') bij het versterken van haar capaciteit om formele en waardige strategieën voor groene tewerkstelling en zelfstandige arbeid uit te tekenen en te promoten onder kwetsbare bevolkingsgroepen in de regio. Meer specifiek was het de bedoeling groene jobs te promoten in plaats van banen in de bosbouw. Dankzij deze actie kwam er een duurzaam driepartijenmechanisme voor dialoog en overleg over het genereren van formele en degelijke groene jobs op basis van duurzaam bosgebruik.

In Togo faciliteerde SOCIEUX+ de capaciteitsopbouw van het nationaal arbeidsbureau (ANPE) om de uitdagingen van de vergroening van de economie op het gebied van jobs en vaardigheden aan te gaan en de kansen te grijpen. Er werd begonnen met een evaluatie van groene jobs in Togo, met de nadruk op de vereiste vaardigheden. Vervolgens werd bij wijze van proef een enquête gehouden onder actoren van de groene economie in vier door het ANPE geselecteerde sectoren om na te gaan welke de vereiste vaardigheden waren en de hiaten te vinden tussen de vraag naar nieuwe of aangepaste groene jobs en het huidige aanbod aan professionele opleidingen. Ten derde werd een proefexperiment uitgevoerd om het huidige opleidingsaanbod met betrekking tot de vereiste competenties in de waardeketen van de biologische landbouw te beoordelen, de relevantie en kwaliteit van dit aanbod te analyseren en aanbevelingen te formuleren om de kloof te verkleinen tussen het bestaande opleidingsaanbod en de verwachtingen van de economische actoren met betrekking tot de belangrijkste competenties. Ten slotte ondersteunde SOCIEUX+ de formulering van een strategie voor het ontwikkelen van vaardigheden voor jobs in de groene economie en versterkte het de leidende rol van het ANPE bij het bevorderen van groene jobs en groen ondernemerschap in Togo.

ONTWERP EN IMPLEMENTATIE VAN EEN STRATEGIE VOOR HET BEVORDEREN VAN GROENE JOBS EN GROENE ONDERNEMINGEN VOOR JONGEREN IN URUGUAY

Uruguay spant zich in om degenen die het kwetsbaarst zijn voor veranderingen in de economie en de arbeidsmarkt aan te moedigen tot een billijke en degelijke transitie, om voor betere arbeidsomstandigheden te zorgen en hun jobs milieuvriendelijker te maken, in het bijzonder door de sectoren waar ze gewoonlijk werken groener en degelijker te maken. Groene groei en ontwikkeling combineren met sociale inclusie om tot minder werkloosheid en informeel werk te komen is daarom een uitdaging die moet worden aangepakt.

In 2016 verrichtte de IAO een onderzoek naar bestaande groene jobs in Uruguay. De conclusie luidde dat Uruguay 44.108 groene jobs telde (2,72% van de actieve arbeidskrachten in dat jaar) en dat er nog veel groei mogelijkheden waren: “er is potentieel voor het scheppen van groene jobs voor de hele beroepsbevolking, van handarbeiders tot ambachtslieden, ondernemers, hoogopgeleide technici, ingenieurs en managers. Het oprichten of versterken van ondernemingen op basis van duurzame normen binnen alle sectoren, evenals de opkomst van nieuwe specialisaties die worden gekanaliseerd via het formele opleidingssysteem dat arbeidskrachten levert en nieuwe vaardigheden genereert onder geschoolde en ongeschoolde werknemers, bewijzen duidelijk dat deze milieudimensie in staat is impact te hebben op de economie” (IAO, 2016, p. 90-91, vertaling).

Samen met andere internationale partners heeft SOCIEUX+ steun verleend aan het programma PAGE (Partnership for Action on Green Economy) voor Uruguay, het belangrijkste samenwerkingsinitiatief om de transitie naar een groene economie te bevorderen. Het doel is economische groei en ontwikkeling combineren met sociale inclusie en tegelijk groene jobs creëren, ongelijkheid verminderen en het welzijn van de kwetsbaarste bevolkingsgroepen vergroten. SOCIEUX+ leverde steun voor het organiseren van een reeks workshops over concepten, beleid en strategieën voor het bevorderen

van groene jobs voor jongeren. Het hoofddoel was het ontwikkelen van kennis en vaardigheden voor het bevorderen van groene jobs voor jongeren en daarbij instrumenten en ervaringen met goede praktijken identificeren om ze op te nemen in het management van de diensten van het ministerie van Arbeid en Sociale Zekerheid, lokale overheden, regionale directoraten/regeringen en daarmee gerelateerde operatoren of andere instanties die belangstelling tonen voor de promotie van groene jobs voor jongeren.

Bijkomende informatie: <https://www.un-page.org/countries/uruguay/>.

GROENE JOBS IN DE AGRO-ECOLOGIE IN NIEUW-CALEDONIË

In Nieuw-Caledonië hebben de acties van SOCIEUX+ bijgedragen aan het uittekenen van inclusieve, doeltreffende en duurzame tewerkstellingsstrategieën in het kader van het voorafgaand overleg met de provincies.

Om te beginnen werd een governancediagnose opgesteld en evalueerde men het potentieel voor het scheppen van banen in de groene economie, in het bijzonder namens en met respect voor het Kanak-volk. Vervolgens werden lopende projecten in de agro-ecologie in kaart gebracht om goede praktijken te identificeren. Ten derde werd een referentiekader gemaakt, aangevuld met een stappenplan om de regering meer in staat te stellen tot een beter beleid om groene jobs te creëren in de agro-ecologie en in het bijzonder voor jongeren. Tot slot werd een referentiekader opgesteld voor beroepsopleiding met het oog op het ontwikkelen van groene jobs die in de agro-ecologie. De focus daarbij was de teelt en verwerking van vanille en agro-ecologische praktijken op de akkers van de Kanak.

Agro-ecologie bevordert het gebruik van diversiteit, zowel genetisch (variëteiten die elkaar aanvullen, zoeken naar winterhardheid, enz.) en op het vlak van soorten (teelten die elkaar aanvullen, soortendiversiteit) als functioneel (boslandbouw, combinatie akkerbouw-veeteelt, enz.). Ze is gebaseerd op het hergebruik van hulpbronnen en het zoeken naar complementariteit tussen landbouwproducties.

De focus op de agro-ecologische praktijken op Kanak-velden was een vorm van erkenning van de culturele waarde en het economische gewicht (12,5 miljard FCPP) van de traditionele landbouw Kanak-gronden. De doelgroep zijn Kanak-families, die een kwart van de Caledonische bevolking vertegenwoordigen, in het bijzonder jongeren. Een eerdere enquête over landbouw in de stammen gaf aan dat 77% van de mensen van 16 jaar en ouder zich bezighouden met landbouw of verzamelen.

Het doel was bijgevolg jonge Kanak voor dit overgeërfdde voorouderlijke type activiteit warm te maken door een gecertificeerde opleiding aan te bieden die de traditionele landbouwwaarden en -praktijken van de stam respecteert en tegelijk openstaat voor andere agro-ecologische praktijken. Het diploma dat na afronding van de opleiding aan deelnemers die slagen wordt uitgereikt, kreeg extra waarde dankzij specifieke territoriale regelgeving en de houders ervan krijgen toegang tot kansen, bijvoorbeeld toegang tot de status van landbouwer (landbouwerskaart), financieringsbronnen voor projecten,

landbouwsteun, andere landbouwopleidingen die tot een diploma leiden (via werk op het niveau dat aan deze opleiding wordt toegekend), enz.

De focus op een referentie-instrument voor de teelt en verwerking van vanille was bedoeld om via opleiding de productie van oogsten van goede kwaliteit te bevorderen en op die manier tegelijk aan de wereldwijde en lokale vraag te voldoen en de producent een degelijk inkomen te bieden. De langetermijndoelstelling was binnen tien jaar van Nieuw-Caledonië de wereldreferentie te maken voor de variëteit *Vanilla planifolia*, de meest geteelde variëteit ter wereld.

Referenties:

Apity, Leila, Bouard, Séverine en Stéphane Guyard (2010), *L'agriculture en tribu, Poids et fonctions des activités agricoles et de prélèvement*, Institut agronomique Calédonien (IAC).

Apity, Leila, Bouard, Séverine en Stéphane Guyard (2014), *L'agriculture familiale dans la société kanak contemporaine*. In *Diversité des agricultures familiales*, Versailles.

4.5.3. 'Groen' gedrag beïnvloeden

Het succes van veel mitigerende maatregelen hangt af van het gedrag en de consumptiekeuzes van mensen. Socialebeschermingsprogramma's koppelen mensen en de staat rechtstreeks door begunstigden te ondersteunen met sociale zorg en tewerkstellingsdiensten, opleiding, contante betalingen en betalingen in natura. Deze toegangspunten worden vaak gebruikt om het gedrag van mensen te beïnvloeden en daardoor een aantal resultaten te verbeteren die afhangen van hun gedrag (zoals het gebruik maken van gezondheids- en welzijnsdiensten, opvoedingspraktijken, voeding en gendergerelateerd geweld). Dat gebeurt met een mix van geldelijke stimulansen, adviesdiensten, opleiding, communicatiecampagnes en het gebruik van rolmodellen (Macours en Vakis, 2014, e.a.); dezelfde instrumenten kunnen worden gebruikt om het gedrag van mensen te sturen ter ondersteuning van mitigerende maatregelen op het vlak van het klimaat.

Programma's voor geldoverdracht kunnen rechtstreeks van invloed zijn op het gedrag van de begunstigden qua landgebruik en natuurbehoud, zelfs zonder een expliciete milieudoelstelling – zoals blijkt uit gegevens uit Colombia en Indonesië, waar ontbossing werd teruggedrongen door het inkomen te verhogen (Ferraro en Simorangkir, 2020; Malerba, 2020).

Voorbeelden in Nicaragua, Ghana en Bangladesh laten zien dat het combineren van sociale bijstand met vermogensoverdracht en/of beroepsopleiding leidt tot positieve resultaten inzake klimaatgerelateerd adaptatiegedrag (Macours et al., 2022; Yiridomoh et al., 2021; Zakir Hossain en Ashiq Ur Rahman, 2018).

Regelingen die arme huishoudens werkgelegenheid bieden via openbare werken waarin milieu- of klimaatdoelstellingen specifiek zijn geïntegreerd, kunnen tegelijk de inkomens verhogen en bijdragen aan op de natuur gebaseerde adaptatie, beperking van het rampenrisico of mitigatie van de klimaatverandering (Györi et al., 2021; McCord en Paul, 2019; Norton et al., 2020; Solorzano en Cardenas, 2019).

Specifieke instrumenten ter bevordering van gedrag dat als positief wordt beschouwd voor milieu en klimaat, zoals de betalingen voor milieudiensten (PES, Payments for Environmental Services), worden steeds vaker ingezet om individuen en gemeenschappen aan te zetten tot klimaatactie, mitigatie en adaptatie.

GOEDE PRAKTIJKEN: BOLSA FLORESTA EN BOLSA VERDE IN BRAZILIË

Begunstigden: Huishoudens die in extreme armoede leven en die door hun bezigheden meewerken aan het behoud van natuurlijke hulpbronnen in geselecteerde gebieden.

De “Bolsa Floresta” (toelage voor bosbehoud) is een programma dat in 2008 werd geïmplementeerd voor het Amazonegebied en is bedoeld om extreme armoede te verminderen en tegelijkertijd het behoud van ecosystemen in Brazilië te verbeteren.

Beschrijving: Het programma heeft vier onderdelen: inkomen, gezin, vereniging en het sociale. Het luik inkomen van het programma ondersteunt duurzame activiteiten die inkomen opleveren, waaronder lokale verwerking die waarde toevoegt aan producten, ecotoerisme, visteelt, natuurlijke honingproductie en het fokken van kleinvee. De gezinscomponent biedt een maandelijks betaling aan huishoudens met een laag inkomen die zich verbinden tot zero-ontbossing en hun kinderen naar school laten gaan. Aan 54.000 moeders van arme gezinnen die in beschermde natuurgebieden wonen, wordt maandelijks 35 US\$ verstrekt als vergoeding voor het behoud van het bos. In 2016 liep het programma in vijftien beschermde natuurgebieden met een totale oppervlakte van meer dan 100.000 vierkante kilometer. In 2018 werd Bolsa Floresta vervangen door een nieuw programma genaamd “Programa Floresta em Pé” (staande bossen). Meer informatie over het programma Bolsa Floresta: <https://fas-amazonia.org/publicacao/bolsa-floresta-program/>.

“Bolsa Verde” (steun voor milieubehoud) werd geïmplementeerd in 2011 en richt zich op extreem arme gezinnen die in gebieden wonen en die door hun activiteiten bijdragen aan behoud en duurzaam gebruik. Deelnemers werden op basis van deze criteria geïdentificeerd met behulp van het sociale register van het Cadastro Único. Ze ontvingen elk kwartaal 300 R\$ (100 \$) per huishouden na ondertekening van een contract voor twee jaar, met een optie op verlenging. In deze overeenkomst staat dat het bosdek boven de 80% moet blijven, zoals is vastgelegd in het Boswetboek. Cruciaal is dat alle begunstigden in het gebied hun contante betalingen zouden kwijtspelen indien het bosdek onder dat niveau daalt.

Deelnemers konden opleidingssessies bijwonen rond alternatief landgebruik, duurzame productie en bedrijfsontwikkeling, en rond marketing van milieuvriendelijke producten indien de manager van het beschermd gebied erin slaagde fondsen te werven om de opleiding te ondersteunen. De regeling bood werkgelegenheid in de latexwinning, de artisanale visserij en de ambachtelijke productie (IAO, 2015).

Resultaat: Het programma Bolsa Floresta stimuleerde het behoud en duurzaam gebruik van hulpbronnen in bossen door geld en opleiding in levensonderhoud te geven aan Brazilianen met een extreem laag inkomen die in het Amazonewoud wonen. Qua

bescherming valt in de periode 2008-2020 een daling van de ontbossing met 43% op te tekenen in de begunstigde gebieden (INPE/PRODES). Daarnaast nam het gemiddelde inkomen per huishouden toe met 202% (2009-2019) – wat bewijst dat het mogelijk is bosbehoud te laten samengaan met het genereren van inkomen in gemeenschappen langs een waterloop.

Het aantal personen dat meedeed met Bolsa Verde nam toe van 36.400 in 2011 tot een piek van 290.636 in 2015. Tegen december 2015 hadden 74.522 voorheen achtergestelde huishoudens een voorwaardelijke uitkering van 300 R\$ per maand ontvangen (UNRISD, 2016), goed voor in totaal 290.636 personen (ECLAC, 2019). Uit kwalitatief onderzoek is gebleken dat Bolsa Verde de armoede meteen verlichtte door BF-uitkeringen aan te vullen en de ontvangers een gegarandeerd inkomen te bieden (MDS, 2016). Een recent onderzoek heeft aangetoond dat de ontbossing in gebieden waar Bolsa Verde liep, tussen 44% en 53% lager lag dan zonder het programma het geval was geweest, waardoor tussen 2011 en 2015 een koolstofafname werd gerealiseerd ter waarde van ongeveer 335 miljoen dollar.

Deze uitkeringen hebben duidelijk de dubbele doelstelling waargemaakt: armoedebestrijding en natuurbescherming in een context waarin arme mensen voor hun levensonderhoud afhankelijk waren van (illegale) houtkap. Over heel de wereld zijn 1,2 miljard extreem arme mensen afhankelijk van bosexploitatie.

Bronnen: OXFAM (2020), Protecting people and the forest, Oxfam Case Study, november 2020.

4.5.4. Investeren in een groene transitie

Sociale verzekerings- en pensioenfondsen zijn in staat een belangrijke hefboom te worden voor een groene transitie, door te investeren in hernieuwbare energie, koolstofarme activiteiten en activiteiten die het milieu beschermen en herstellen. Ook kunnen ze duurzaamheidsnormen opleggen aan hun leveranciers en dienstverleners.

Sinds 2016 eist het CNPS (nationaal sociaal verzekeringsfonds in Kameroen) dat normen op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) en kwaliteit, arbeidsomstandigheden en milieu (KAM) worden opgenomen in hun inkoopproces. Alle ondernemingen die een offerte indienen voor het uitvoeren van werkzaamheden of het leveren van goederen moeten voldoen aan de MVO- en KAM-normen van het sociaal verzekeringsfonds en de respectieve gedragscode toepassen. Onderdeel van het referentiekader is de toepassing van milieunormen en sociale normen. Alleen dienstverleners die aan deze normen voldoen, krijgen goedkeuring en een contract van het CNPS. Niet-naleving leidt tot intrekking van de goedkeuring als leverancier aan het CNPS en diskwalificatie voor toekomstige aanbestedingen (ISSA, 2020).

Het GEPF (pensioenfonds voor overheidspersoneel in Zuid-Afrika) is het grootste pensioenfonds van Afrika. Het belegt in vier belangrijke activaklassen, waaronder aandelen, vastrentende waarden, onroerend goed en het Isibaya Fonds. Het Isibaya Fonds mikt op investeringen in vier gebieden: economische infrastructuur, waaronder

projecten op het gebied van energie; sociale infrastructuur, waaronder projecten op het gebied van onderwijs, betaalbare huisvesting en gezondheidszorg; economische groei en transformatie, waaronder projecten op het gebied van alternatieve energie en milieubescherming en -herstel en duurzaamheid voor het milieu, met de nadruk op het opwekken van hernieuwbare energie en schone technologie. Zowat 5% van de portefeuille van het GEPF wordt belegd via het Isibaya-fonds (OESO, 2012).

In het Verenigd Koninkrijk moeten pensioenregelingen de risico's van de klimaatverandering en de netto nultransitie voor de beleggingen van hun contribuanten openbaar te maken volgens nieuwe regels die zijn voorgesteld door het Department for Work and Pensions, op basis van de rapportagerichtlijnen van de Task Force on Climate-related Financial Disclosures.

4.6. ECOSOCIAAL BELEID

In de context van de huidige debatten over “Green (New) Deals” en denkoefeningen over een rechtvaardige transitie hebben academici, beleidsmakers en activisten opgeroepen om de ecologische crisis te integreren in de sociale beleidsvorming. Terwijl milieubeleid en sociaal beleid van oudsher als twee aparte gebieden worden behandeld, is er steeds meer academische literatuur die zich toespit op de ontwikkeling van “klimaatgevoelig”, “sociaalecologisch” en “ecosociaal” beleid.

Sommige wetenschappers hebben betoogd dat de klimaatverandering een “nieuw allesomvattend sociaal risico” (Gough, 2013:185) is dat een derde generatie van sociale risico's zou kunnen worden genoemd (Johansson et al., 2016). Hirvilammi e.a. benadrukken evenwel dat naast de bestaande sociale risico's “ecosociale” risico's zullen optreden zodat een complexe gelaagde structuur van oude, nieuwe en ecosociale risico's zal ontstaan” (Hirvilammi et al., 2023:4).

Meerdere auteurs verwijzen naar een “ecosociale-groeitrilemma” (Mandelli, 2022; Mandelli et al., 2021; Schoyen et al., 2022; Sabato en Mandelli, 2018) tussen economische doelstellingen, sociale doelstellingen en milieudoelstellingen. Evenwichtige en geïntegreerde benaderingen zijn evenwel nodig om de drie doelstellingen met elkaar te verzoenen. Het huidige begrip duurzame ontwikkeling dat door de Verenigde Naties wordt gepromoot, kan worden beschouwd als een prominent voorbeeld van zo'n evenwichtige benadering (Koehler, 2016), maar er is een “melkweg van andere subbenaderingen” mogelijk (Mandelli, 2022:337): ‘groene groei’ cultiveert het idee van ‘ecologische modernisering’ en probeert de groei te ondersteunen door middel van innovatie en technologische vooruitgang (Dryzek, 2013), terwijl ‘rechtvaardige transitie’ voortbouwt op groene groei maar daarbij bijzondere aandacht besteedt aan de negatieve sociale effecten ervan, in een poging die om te zetten in sociaal rechtvaardige resultaten (Internationale Arbeidsorganisatie, 2015; Stevis et al., 2020). Maar benaderingen die verder dan groei gaan, *de groei voorbij*, plaatsen fundamentele vraagtekens bij de algemene wenselijkheid van economische groei die leidt tot zowel toenemende ongelijkheid als ernstige natuurverstoringen (Asara et al., 2015; Büchs en Koch, 2019). In mei 2023 organiseerde het Europees Parlement de conferentie

“Beyond Growth”, waarvoor een interessant achtergrondrapport over het onderwerp werd opgesteld²⁴.

Onlangs definieerde Mandelli ecosociaal beleid als “*overheidsbeleid dat expliciet zowel ecologische als sociale doelen nastreeft op een geïntegreerde manier*” (Mandelli, 2022:334-335). Een voorbeeld van ecosociaal beleid uit de literatuur zijn sociale energietarieven die zo zijn opgevat dat ze stijgen naar gelang van het energieverbruik en dus een op behoeften gebaseerde consumptie stimuleren, terwijl ze tegelijkertijd het niveau van de binnenlandse uitstoot door huishoudens met een hoog inkomen verlagen (Gough, 2019). Andere voorbeelden van ecosociaal beleid zijn voorstellen op het gebied van stadsplanning (Khan et al., 2020) en werkgelegenheid (Brandl en Zielinska, 2020).

Mandelli (2022:335) stelt een tweedimensionale typologie voor, die het mogelijk maakt verschillende vormen van ecosociaal beleid te identificeren. Een eerste dimensie maakt onderscheid tussen reactief ecosociaal beleid, dat is ontwikkeld door een sociale dimensie toe te voegen aan milieubeleid, en preventief beleid, dat in plaats daarvan is gericht op het vergroenen van de welvaartsstaat. In het eerste scenario is het kernprincipe van ecosociaal beleid de aanpak van de sociale gevolgen van milieukwesties en -beleid en is het reactief. Het tweede is preventief van aard en streeft ernaar bij te dragen aan het verminderen van de achteruitgang van het milieu.

De tweede dimensie maakt het mogelijk een onderscheid te maken tussen ecosociale bescherming en investeringsbeleid, waarbij het laatstgenoemde actief bijdraagt aan groei. *Beleid inzake ecosociale bescherming* is voornamelijk gericht op het opvangen of compenseren van de kosten en risico's die individuen dragen in het licht van groene uitdagingen en groen beleid, of op het gelijkmatig (her)verdelen van de middelen en kansen die voortvloeiën uit een groene transitie. Anderzijds probeert *beleid inzake ecosociale investeringen* bestaande sociaalecologische uitdagingen als hefboom te hanteren door ze niet alleen aan te pakken – zoals beschermende maatregelen doen – maar ook om te zetten in economische kansen en op die manier groene groei te bevorderen (Mandelli, 2022:341-342).

Mandelli past deze ecosociale beleidstypologie toe op het geval van ontkoling. Het reactief beleid in de voorbeelden van tabel 2 hieronder heeft een beperktere reikwijdte, is gericht op urgente problemen en mikt met sociale voordelen op degenen die het zwaarst en onmiddellijk worden getroffen door de transitie, zoals energearme huishoudens of werknemers die worden ontslagen als gevolg van industriële herstructurering. Daar tegenover staat preventief ecosociaal beleid, dat verder gaat dan onmiddellijke en urgente risico's en door het vergroenen van de welvaartsstaat ook grootschaliger en meer toekomstgerichte veranderingen stimuleert in maatschappelijke praktijken en gedragingen die duurzaamheid op milieugebied bevorderen. Voorbeelden van beleid inzake ecosociale bescherming in het geval van ontkoling zijn onder andere monetaire steun en vouchers. Ecosociale investeringsmaatregelen daarentegen houden

(24) Europees Parlement, 2023, *Beyond growth: Pathways towards sustainable prosperity in the EU*, European Parliamentary Research Service (hoofdauteur: Liselotte Jensen): [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/747108/EPRS_STU\(2023\)747108_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/747108/EPRS_STU(2023)747108_EN.pdf).

een actieve rol van de staat in bij het nastreven van sociale en groene investeringen voor een koolstofarme economie (Mandelli, 2022:343).

TABEL 2: TYPOLOGIE VAN TOEGEPAST ECOSOCIAAL BELEID: DE UITDAGINGEN VAN ONTKOLING VOOR CONSUMENTEN EN WERKNEMERS AANPAKKEN DOOR MIDDEL VAN VERSCHILLENDE VORMEN VAN ECOSOCIAAL BELEID.

		The link to economic growth	
		Protective function	Investment function
The direction of eco-social policy integration	Reactive function	<i>Consumers:</i> Income support for energy-poor households to cope with rising energy prices	<i>Consumers:</i> Investment in domestic energy efficiency, with tax incentives for energy-poor households
		<i>Workers:</i> Unemployment benefits for redundant workers from carbon-intensive sectors	<i>Workers:</i> Assistance in job search and reskilling for redundant workers from carbon-intensive sectors
	Preventive function	<i>Consumers:</i> Social vouchers for renewable energy consumption	<i>Consumers:</i> Investment in energy-efficient social householding
		<i>Workers:</i> Long-term income support to allow working time reductions	<i>Workers:</i> Investment in green jobs creation and green education and training

Bron: Mandelli, 2022:344.

5. BELANGRIJKSTE CONCLUSIES

- Door de mens geïnduceerde klimaatverandering is de oorzaak van vaker voorkomende en intensere extreme gebeurtenissen, zoals neerslag, droogte en brand, en van geleidelijk optredende klimaatgebeurtenissen, zoals zeespiegelstijging en achteruitgang van het milieu. Er is hoop dat een drastische vermindering van de uitstoot van broeikasgassen de temperatuurstijging kan stabiliseren.
- Aangezien klimaatverandering een wereldwijd fenomeen is, zijn er nauwelijks delen van de wereld die niet getroffen worden door de impact ervan. Toch zijn de klimaatverandering, de gevolgen ervan en de kwetsbaarheid van gemeenschappen niet overal op aarde gelijkvormig: naargelang van de regio kunnen de effecten buitensporig zijn en afwijken van wereldwijde trends.
- De klimaatverandering is een sociaaleconomische uitdaging, aangezien de gevolgen ervan nu en in de toekomst een grote impact hebben op de wereldeconomie, de inkomensverdeling, de arbeidsmarkten en de menselijke gezondheid.
- Niemand kan weliswaar ontsnappen aan de impact van de klimaatverandering, maar sommigen zijn kwetsbaarder dan anderen. Kwetsbare groepen zoals huishoudens met een laag inkomen, minderheden, vrouwen, enz. worden harder getroffen door de gevolgen van de klimaatverandering en zijn kwetsbaarder voor de negatieve effecten van ontkolingsbeleid.

- Beperkte toegang tot middelen heeft een weerslag op het vermogen van kwetsbare groepen en individuen om het hoofd te bieden aan de gevolgen van de klimaatverandering. Als gevolg daarvan zijn kwetsbare groepen en individuen ook minder goed in staat om hun blootstelling aan de negatieve gevolgen van de klimaatverandering te verkleinen.
- De klimaatverandering plaatst het beleid inzake sociale bescherming, arbeid en werkgelegenheid voor nieuwe uitdagingen. Het beleid daarrond kan mensen beschermen en voorbereiden op adaptatie aan de klimaatverandering, ontkoling en mitigatie van de klimaatverandering in het algemeen.
- Hoewel socialebeschermingsstelsels van oudsher bedoeld zijn om individuen en huishoudens tegen idiosyncratische schokken te beschermen, boden ze uiteraard bescherming tegen de sociale gevolgen van crisissen. Deze rol van sociale bescherming tijdens covariante schokken werd prominent aangetoond tijdens de COVID-19-pandemie.
- Zelfs zonder expliciet strategieën op te nemen die schokken moeten opvangen, houdt het beleid inzake sociale bescherming, arbeid en tewerkstelling al rekening met de sociaaleconomische gevolgen van schokken. Er zijn aanwijzingen dat socialebeschermingsstelsels de veerkracht van een bevolking tegenover klimaatschokken vergroten, in het bijzonder als ze worden aangevuld met ander beleid en andere diensten.
- Wetenschappelijke en beleidsgerichte ervaringen met beide concepten onderstrepen zowel de mogelijkheid als de noodzaak om crisisgevoelige elementen in de sociale bescherming te integreren om de sociale bescherming in tijden van crisis aanzienlijk sneller te laten reageren.
- Beleid inzake sociale bescherming, arbeid en werkgelegenheid zou het makkelijker kunnen maken productieve bestaansmiddelen om te vormen in gebieden waar de klimaatstress naar verwachting ernstige beperkingen zal opleggen.
- Beleidsmaatregelen inzake sociale bescherming, arbeid en werkgelegenheid kan een fundamentele rol spelen, en doet dat ook, bij de aanpak van de vaak complexe sociale impact en ongelijkheidseffecten van het mitigeren van de klimaatverandering. Ze hebben een lange staat van dienst als het gaat om het helpen van mensen die door economische transities moeilijk kunnen omgaan met enkele van de schadelijkste gevolgen.
- Compenserende geldoverdrachten en subsidies kunnen de hogere energiekosten of andere financiële lasten waarmee een groene transitie gepaard gaat compenseren, vooral voor lage inkomens en andere kwetsbare groepen.
- Actief arbeidsmarktbeleid, met onder meer omscholing, herscholing en arbeidsbemiddeling, kan de transitie van werknemers van industrieën met een hoge uitstoot naar koolstofarme banen en zogeheten “groene banen” vergemakkelijken.
- Regelingen die arme huishoudens werkgelegenheid bieden via openbare werken waarin milieu- of klimaatdoelstellingen specifiek zijn geïntegreerd, kunnen tegelijk de inkomens verhogen en bijdragen aan op de natuur gebaseerde adaptatie, beperking van het rampenrisico of mitigatie van de klimaatverandering.
- Sociale verzekerings- en pensioenfondsen kunnen een belangrijke hefboom leveren voor een groene transitie, door te investeren in hernieuwbare energie, koolstofarme activiteiten en activiteiten die het milieu beschermen en herstellen. Ook kunnen ze duurzaamheidsnormen opleggen aan hun leveranciers en dienstverleners.

- In de context van de huidige debatten over “Green (New) Deals” en denkoefeningen over een rechtvaardige transitie hebben academici, beleidsmakers en activisten opgeroepen om de ecologische crisis te integreren in de sociale beeldvorming. Terwijl milieubeleid en sociaal beleid van oudsher als twee aparte gebieden worden behandeld, is er steeds meer academische literatuur die zich toespitst op de ontwikkeling van “klimaatgevoelig”, “sociaalecologisch” en “ecosociaal” beleid.

6. WOORDENLIJST

Adaptieve sociale bescherming: het combineren van sociale bescherming, risicobeheer bij rampen en adaptatie aan klimaatverandering.

Klimaatverandering: de temperatuur op aarde stijgt door menselijke activiteit. De wereld is nu ongeveer 1,1 °C warmer dan in de 19de eeuw. Als gevolg daarvan verschuiven de weerpatronen. Dat noemen we klimaatverandering.

Adaptatie aan de klimaatverandering: het proces waarbij men zich afstemt op het huidige of verwachte klimaat en de gevolgen daarvan. Adaptatie is erop gericht schade te beperken of te voorkomen of gebruik te maken van gunstige gelegenheden.

Mitigatie van de klimaatverandering: acties die de klimaatverandering afremmen. Mitigatie van de klimaatverandering wordt bereikt door de uitstoot van broeikasgassen te beperken of te voorkomen en door activiteiten te bevorderen die deze gassen uit de atmosfeer verwijderen.

Covariante schokken: hebben een weerslag op grote gemeenschappen en zelfs naties.

Copingstrategieën: verlichten de last van risico's zodra ze zich voordoen. De overheid speelt een belangrijke rol bij het helpen van mensen om ermee om te gaan.

Ontkoling: beleid dat bedoeld is om de klimaatverandering af te remmen door de uitstoot van broeikasgassen te beperken en te voorkomen en door activiteiten te bevorderen die deze gassen uit de atmosfeer halen.

Ecosociaal beleid: overheidsbeleid dat expliciet zowel ecologische als sociale doelen nastreeft op een geïntegreerde manier.

Ecosociale groeitrilemma: de zogeheten ‘systeembenadering van duurzame ontwikkeling’ (O’Connor, 2007; Purvis et al., 2019) postuleert het bestaan van drie verschillende sferen: de economische, de sociale en het milieu. De drie sferen zijn op zo’n manier met elkaar verbonden dat het weinig zin heeft ze los van elkaar te benaderen. Terwijl in sommige gevallen doelstellingen met betrekking tot de drie gebieden tegelijk kunnen worden nagestreefd (d.w.z. dat er sprake is van synergie), is er in andere gevallen sprake van wisselwerking en is het nastreven van doelstellingen met betrekking tot één van de drie gebieden niet verenigbaar met het nastreven van doelstellingen die specifiek zijn voor ten minste één van de andere gebieden.

Financiering op basis van voorspellingen (FbF): een programma dat toegang biedt tot humanitaire financiering voor vroegtijdige actie op basis van diepgaande voorspellingsinformatie en risicoanalyse. Het doel van FbF is anticiperen op rampen, de impact ervan indien mogelijk te voorkomen en menselijk lijden en menselijke verliezen te beperken.

Groene jobs: alle beroepsactiviteiten die bijdragen tot de bescherming van het milieu en de strijd tegen de klimaatverandering door energie en hulpbronnen te besparen, hernieuwbare energiebronnen te bevorderen, minder afval en vervuiling te veroorzaken of biodiversiteit en ecosystemen te beschermen.

Groene groei: volgens de OESO²⁵ betekent groene groei het bevorderen van economische groei en ontwikkeling en er tegelijkertijd voor zorgen dat natuurlijke rijkdommen de hulpbronnen en milieudiensten blijven leveren waarvan ons welzijn afhankelijk is.

Horizontale en verticale uitbreiding: tijdelijke uitbreiding van de dekking (horizontaal) en de geboden ondersteuning (verticaal) om de sociaaleconomische impact van de COVID-19-crisis aan te pakken.

Idiosyncratische schokken: hebben een weerslag op een aantal individuen en hun huishouden.

Rechtvaardige transitie: met betrekking tot de beperking van de klimaatverandering definieert het IPCC²⁶ een rechtvaardige transitie als een reeks beginselen, processen en praktijken die ervoor moeten zorgen dat geen mensen, werknemers, plaatsen, sectoren, landen of regio's achterblijven bij de transitie van een koolstofrijke naar een koolstofarme economie. Het mechanisme voor een rechtvaardige transitie (JTM, Just Transition Mechanism)²⁷ maakt deel uit van de Europese Green Deal en is een belangrijk instrument om ervoor te zorgen dat de transitie naar een klimaatneutrale economie op een billijke manier verloopt en niemand daarbij wordt achtergelaten.

Mitigerende strategieën: bedoeld om de impact van een waarschijnlijk risico te verkleinen.

Multivariate schok: een multivariate schok in de context van sociaal risicobeheer verwijst naar een situatie waarin meerdere sociale risico's zich tegelijk voordoen. Een natuurramp zoals een aardbeving kan bijvoorbeeld meerdere sociale risico's veroorzaken, zoals dakloosheid, inkomensverlies en voedselonzekerheid.

(25) <https://www.oecd.org/greengrowth/whatisgreengrowthandhowcanithelpdeliversustainabledevelopment.htm>.

(26) IPCC, 2022: Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change.

(27) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en.

“Meeliften”: het administratieve netwerk van socialebeschermingsregelingen “lenen” om specifieke, gerichte steun toe te kennen aan getroffen doelgroepen.

De groei voorbij: in de context van klimaatverandering verwijst “de groei voorbij” naar een verschuiving van het traditionele economische model van groei en expansie naar een duurzamer model dat prioriteit geeft aan milieubescherming en sociaal welzijn.

Preventiestrategieën: overheidsmaatregelen om de waarschijnlijkheid van risico’s te verkleinen.

Veerkracht: typeert het vermogen om schokken te weerstaan en ervan te herstellen.

Sociale bescherming die schokken opvangt: socialebeschermingssysteem die strategieën om schokken op te vangen omvatten met als doel de kloof tussen humanitaire hulp en ontwikkelingshulp te overbruggen om te reageren op grote covariante schokken.

Sociale Bescherming: een breed scala van publieke en soms private instrumenten om de uitdagingen van armoede, kwetsbaarheid en sociale uitsluiting aan te pakken.

Beheer van sociale risico’s (SRM, Social Risk Management): bestaat uit overheidsinterventies om individuen, huishoudens en gemeenschappen te helpen om beter met risico’s om te gaan en steun te bieden aan mensen in een kritieke armoedesituatie.

Piekkapaciteit: verwijst naar het vermogen om snel en passend te reageren op de bijkomende vraag tijdens een crisis.

Transformatieve sociale bescherming: het streven naar beleid dat individuen gelijkkelijk in de samenleving integreert, door belemmeringen voor meer sociale gelijkheid, inclusie en sociale mobiliteit weg te nemen en op die manier duurzame bestaansmiddelen te realiseren en iedereen in staat te stellen van de voordelen van groei te profiteren.

Universele Sociale Bescherming: een nationaal gedefinieerd systeem van beleid en programma’s dat alle mensen billijke toegang biedt en hen hun hele leven lang beschermt tegen armoede en risico’s voor hun bestaansmiddelen en welzijn.

7. REFERENTIES

Alano en M. Lee, Natural Disaster Shocks and Macroeconomic Growth in Asia: Evidence for Typhoons and Droughts. ADB Economics Working Paper Series. No. 503. Manila: ADB, 2016.

Asara, V., Otero, I., Demaria, F. et al. Socially sustainable degrowth as a social-ecological transformation: repoliticizing sustainability. *Sustainability Science* 10(3): 375-384, 2015.

Asfaw, S., Carraro, A., Davis, B., Handa, S. en Seidenfeld, D., *Cash transfer programmes, weather shocks and household welfare: evidence from a randomised experiment in Zambia*. *Journal of Development Effectiveness*, 9(4), 419-442, 2017.

Asfaw, S. en Davis, B., *Can Cash Transfer Programmes Promote Household Resilience? Evidence from Sub-Saharan Africa*. In: *Climate Smart Agriculture*, edited by L. Lipper, N. McCarthy, D. Zilberman, S. Asfaw en G. Braca, 227-50. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2018.

Bank, A. D., Strengthening resilience through social protection programs: guidance note. Manila. Philippines: Social Protection Review and Assessment, Philippines, 2018.

Barrett, C. B. en Conostas, M. A., *Toward a theory of resilience for international development applications*. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(40), 14625-14630, 2014.

Barrett, S. en Kidd S., *The Design and Management of Cash Transfer Programmes: An Overview*. KfW Development Bank Materials on Development Financing, no. 3. Frankfurt am Main, 2015.

Bedran-Martins, Politics of drought under Bolsa Família program in Northeast Brazil, *World Development Perspectives* 7-8(51):15-21, september 2017.

Béné, Christophe et al., *Bridging Humanitarian Responses and Long-Term Development through Transformative Changes: Some Initial Reflections from the World Bank's Adaptive Social Protection Program in the Sabel*. *Sustainability* 10(6): 1697, 2018.

Beazley, Rodolfo, A. Solórzano en Sossouvi, K., *Study on Shock-Responsive Social Protection in Latin America and the Caribbean: Theoretical Framework and Literature Review*. WFP and Oxford Policy Management, Oxford, VK, 2016.

Beazley, Rodolfo en Ciardi, *Study on Shock-Responsive Social Protection in Latin America and the Caribbean: Summary of Key Findings and Policy Recommendations*. OPM and WFP, 2019.

Bladon, A., Greig, G.T. en Okamura, Y., *Connecting Social Protection and Fisheries Management for Sustainability: A Conceptual Framework*. *SOCIAL PROTECTION* 25, 28, 2022.

Brandl, J., en Zielinska I., *Reviewing the Smart City Vienna Framework Strategy's potential as an ecosocial policy in the context of quality of work and socio-ecological transformation*. Sustainability (Basel, Zwitserland) 12(3): 859, 2020.

Büchs, M., Bardsley, N. en Duwe, S., *Who bears the brunt? Distributional effects of climate change mitigation policies*, in: Critical Social Policy, 31(2), 285-307, 2011.

Büchs M. en Koch M., Challenges for the degrowth transition: The debate about wellbeing. Futures: The Journal of Policy, Planning and Futures Studies 105: 155-165, 2019.

Choularton, Richard, Agrotosh Mookerjee, Meredith Mallory, Krishna Krishnamurthy, Rahel Diro, Evie Calcutt, and Alejandra Campero (2023) Technical Analysis to Inform the Trigger Design for

Adaptive Safety Nets to Respond to Climate Shocks in Malawi, World Bank, Washington D.C..Conway en Schipper, 2011.

Costella, Cecilia Jaime, Catalina, Arrighi, Julie, Coughlan de Perez, Erin, Suarez, Pablo en Van Aalst, Maarten, *Scalable and Sustainable: How to Build Anticipatory Capacity into Social Protection Systems*, In: Eriksen, S., Naess, L.O., Haug, R., Bhonagiri, A. en Lenaerts, L. (Eds), *Courting Catastrophe? Humanitarian Policy and Practice in a Changing Climate*, Institute of Development Studies, 2017.

Costella Cecilia et al., *Resilience solutions: exploring social protection linkages to forecast-based financing*. BRACED policy brief, 2018.

Costella, Cecilia, McCord, A., van Aalst, M., Holmes, R., Ammoun, J. en Barca, V., *Social protection and climate change: scaling up ambition*, Social Protection Approaches to COVID-19 Expert Advice Service (SPACE), DAI Global UK Ltd, United Kingdom, 2021.

Coughlan de Perez, E., B. van den Hurk, B., van Alst, M.K. et al., *Forecast-based financing: an approach for catalyzing humanitarian action based on extreme weather and climate forecasts*. Natural Hazards and Earth System Sciences Discussions. 2(5). pp. 3193-3218, 2015.

Craig, Marlies H., Mintenbeck, Katja, Möller, Vincent, Roberts, Debra, C. e.a., *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability Working Group II: Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, 2022.

Davies, Mark et al., *Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction and Social Protection*. IDS, 2009.

de Neubourg, C. en Weigand C., *Social policy as social risk management*. Innovation: The European Journal of Social Sciences 13 (4), 401-12, 2000.

Devereux, S. en Sabates-Wheeler, R., *Transformative social protection*. IDS Working Paper, 2004.

232. Brighton: Institute of Development Studies. www.unicef.org/socialpolicy/files/Transformative_Social_Protection.pdf.

Devereux, S, Roelen, K. en Ulrichs, M., *Where Next for Social Protection?* IDS Evidence Report 124, Brighton: IDS, 2015.

Devereux, S., *Social protection for enhanced food security in Sub-Saharan Africa*. Food Policy 60, 52-62, 2016.

Dolls, Matthias, Fuest, C. en Andreas Peichl, *Automatic stabilizers and economic crisis: US vs. Europe*, IZA Discussion Papers No 4310, Bonn: IZA, 2009.

Dryzek, J., *The Politics of the Earth. Environmental Discourses*. 3rd edn. Oxford: Oxford University Press, 2013.

European Commission, *Social Protection across the Humanitarian-Development Nexus. A Game Changer in Supporting People through Crises*. Tools and Methods Series Reference Document No 26, February 2019, 2017.

European Commission, *The European Green Deal*. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2019) 640 final, 11 december 2019, Brussel, 2019.

European Commission's Joint Research Centre, https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/climate-change_en

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/72/combating-climate-change>

Ferraro, P.J. en Simorangkir, R., *Conditional cash transfers to alleviate poverty also reduced deforestation in Indonesia*. Science. Advances 6 (24), eaaz1298. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aaz1298>. Malerba, 2020.

France, *IRMA, 1 an après: Bilan de l'action de l'État*. Press release, 2018.

Garg, T., McCord, G.C. en Montfort, A., *Can Social Protection Reduce Environmental Damages?*, 2020.

SSRN Electron. J., <https://doi.org/10.2139/ssrn.3602423>.

Godfrey-Wood, Rachel en Flower, B.C.R., *Does guaranteed employment promote resilience to climate change? The case of India's Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act (MGNREGA)*. Development Policy Review 36 (S1), O586-O604, 2018.

Gough, I., *Climate change, social policy, and global governance*, Journal of International and Comparative Social Policy, 29(3), 185-203, <https://doi.org/10.1080/21699763.2013.852128>, 2013.

Gough, I., *Necessities and luxuries: How to combine redistribution with sustainable consumption*. In: Meadowcroft, J., Banister, D., Holden, E. et al. (eds), *What Next for Sustainable Development? Our Common Future at Thirty*. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 138-158, 2019.

Government of Malawi, *Social Support for Resilient Livelihoods: Scalable Handbook*: <http://www.nlgfc.gov.mw/index.php/the-star/documents/file/135-scalable-handbook-updated-january2023>, 2023.

Györi, M., Diekmann, K. en Kühne, E., *The Importance of Social Protection for Climate Change Mitigation in LMICs: Success Stories and Opportunities for the Future*. GIZ, 2021.

Hallegatte, Stephane, Bangalore, M., Bonzanigo, L., Fay, M., Kane, T., Narloch, U., Rozenberg, J., Treguer, D. en Vogt-Schilb, A., *Shock Waves: Managing the Impacts of Climate Change on Poverty, Climate Change and Development Series*, Washington DC: World Bank, 2016.

Hallegatte, Stephane, Adrien Vogt-Schilb, Mook Bangalore en Julie Rozenberg, *Unbreakable: Building the Resilience of the Poor in the Face of Natural Disasters*. Climate Change and Development Series. Washington, DC: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1003-9, 2017.

Heltberg, R., Siegel, P.B. en Jorgensen, S.L., *Addressing human vulnerability to climate change: Toward a 'no-regrets' approach*. Glob. Environ. Chang. 19 (1), 89-99. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.11.003>, 2009.

Hirvilammi, T., Häikiö, L., Johansson, H., Koch, M. en Perkiö, J., *Social Policy in a Climate Emergency Context: Towards an Ecosocial Research Agenda*, In: Journal of Social Policy, 52, 1-23, 2023.

Holzmann, R. en Jorgensen, S., *Social Risk Management: A New Conceptual Framework for Social Protection, and Beyond*. International Tax & Public Finance. 8, 529-556, 2001.

International Labour Organisation, *Social security (minimum standards) convention, No. 102 of 1952*. Geneva: International Labour Organization. www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO::P12100_ILO_CODE:C102,1952.

International Labour Organisation, *Guidelines for a Just Transition Towards Environmentally. Sustainable Economies and Societies for all*. Geneva: International Labour Organisation, 2015.

International Labour Organisation, *Creating fiscal space for social protection through energy subsidy reform, Islamic Republic of Iran*. Geneva: International Labour Organisation, 2019.

International Labour Organisation & AFD, *Social Protection for a Just Transition: A Global Strategy for Increasing Ambition in Climate Action*. Geneva: International Labour Organisation, 2019.

International Labour Organisation, *World Social Protection Report 2021-2022*, Geneva: International Labour Organisation, 2021.

Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate change 2001: Synthesis report*. Cambridge University Press, 2001.

Intergovernmental Panel on Climate Change, *The Regional Impacts of Climate Change: An Assessment of Vulnerability*, Cambridge University Press, 1997.

Intergovernmental Panel on Climate Change, *Press Release: Climate change widespread, rapid, and intensifying*, August 9th 2021, 2021.

Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Summary for Policymakers*, 2022.

International Social Security Association, *Good Practices in Social Security: Supplier Corporate Social Responsibility/Health, Quality, Safety and Environment: Code of Conduct*, 2020.

Islam, Nazrul I. en John Winkel, *Climate Change and Social Inequality*, United Nations, DESA Working Paper No. 152, oktober 2017, 2017.

Johansson, H., Khan, J. en Hildingsson, R., *Climate change and the welfare state. Do we see a new generation of social risks emerging*. In: Koch, M. and O. Mont (eds.) *Sustainability and the Political Economy of Welfare*, London: Routledge, 94-108, 2016.

Kerstenetzky, C. L., *Development and redistribution: the case of the Bolsa Família Program in Brazil*. Texto para Discussão. Available at: http://www.uff.br/econ/download/tds/UFF_TD240.pdf. Access on August, 16 2015, 2008.

Khan, J., Hildingsson, R. en Garting, L., *Sustainable welfare in Swedish cities: Challenges of eco- social integration in urban sustainability governance*. *Sustainability* (Basel, Switzerland) 12(1): 383, 2020.

Kuriakose, A.T., Heltberg, R., Wiseman, W., Costella, C., Cipryk, R. en Cornelius, S., *Climate- Responsive Social Protection*, Discussion Paper 1210, Washington DC: World Bank, 2012.

Kuriakose, A.T., Heltberg, R., Wiseman, W., Costella, C., Cipryk, R. en Cornelius, S., *Climate- Responsive Social Protection*. Development Policy Review 31 (2013),19-34, 2013.

Kuriakose, A.T., Heltberg, R., Wiseman, W., Costella, C., Cipryk, R. en Cornelius S., *Climate- Responsive Social Protection*. Social Protection & Labor Discussion Paper No. 1210. World Bank, Washington, DC.

Lambeau, Jean-Louis en Urban, Stefan, *Social protection and climate change: The role of social insurance*, international Labour Office, Genève, 2022.

Lawlor, K., Handa, S. en Seidenfeld, D., *Cash Transfers and Climate-resilient Development: Evidence from Zambia's Child Grant Programme*, Working Paper No. 2015; p. 2. UNICEF, 2015.

Macours, Karen, Schady, N. en Renous Vakis, *Cash Transfers, Behavioral Changes, and the Cognitive Development of Young Children: Evidence from a Randomized Experiment*. American Economic Journal: Applied Economics, 4(2), 247-273. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-4759>, 2012.

Macours, Karen en Renos Vakis, *Changing Households' Investment Behaviour through Social Interactions with Local Leaders: Evidence from a Randomised Transfer Programme*. Economic Journal 124 (576). <https://doi.org/10.1111/eoj.12145>, 2014.

Macours, Karen, Premand, P. en Renos Vakis, *Transfers, diversification and household risk strategies: experimental evidence with lessons for climate change adaptation*. Policy Research Working Paper Series No. 6053, World Bank: Washington DC, 2022.

Malerba, D., *Climate Change*. In: Schuering, E., Loewe, M. (Eds.), *Handbook on Social Protection Systems*. Edward Elgar Publishing, 2021.

Mandelli, M., Sabato, S. en Jessoula, M., *EU economic governance and the socio ecological transition: Towards a more sustainable European Semester?* Politiche Sociali 3/2021: 619-638, 2021.

Malerba, D., Gaentzsch, A. en Ward, H., *Mitigating poverty: The patterns of multiple carbon tax and recycling regimes for Peru*. Energy Policy 149. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111961>, 2021.

Mandelli, Matteo, *Understanding eco-social policies: a proposed definition and typology*. In : Transfer, ETUI, 2022.

Markkanen, Sanna en Anger-Kraavi, Annela, Social impacts of climate change mitigation policies and their implications for inequality, *Climate Policy*, 209, VOL. 19, No. 7, 827-844.

Masunungure, C. en Shackleton, S., *Exploring Long-Term Livelihood and Landscape Change in Two Semi-Arid Sites in Southern Africa: Drivers and Consequences for Social-Ecological Vulnerability*. *Land* 7 (2), 50. <https://doi.org/10.3390/land7020050>, 2018.

McCarthy, J.J., Canziani, O.F. Leary, N.A., Dokken, D.J. en White, K.S., *Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Cambridge, Contribution of Working Group II to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: 1032, 2001.

McCord, A. en Paul, M. H., *An Introduction to MGNREGA Innovations and their Potential for India-Africa Linkages*.pdf, 2019.

Mutter, John C., *Disaster Profiteers: How Natural Disasters Make the Rich Richer and the Poor Even Poorer*. New York: St. Martin's Press, 2015.

Myers, K. et al., *Consensus revisited: quantifying scientific agreement on climate change and climate expertise among Earth scientists 10 years later*, *Environmental Research Letters* Vol.16 No. 10, 104030 (20 October 2021); DOI:10.1088/1748-9326/ac2774, 2021.

Nelson, Lemos, Eakin en Lo, *The limits of poverty reduction in support of climate change adaptation*, 2016.

Norton, A., Seddon, N., Agrawal, A., Shakya, C., Kaur, N. en Porras, I., *Harnessing employment- based social assistance programmes to scale up nature-based climate action*. *Philos. Trans. R. Soc.*, B 375 (1794). <https://doi.org/10.1098/rstb.2019.0127>, 2020.

O'Brien, Clare, Z. Scott, G. Smith, V. Barca, A. Kardan, R. Holmes, C. Watson, C. en Congrave, J., *Shock-Responsive Social Protection Systems Research: Synthesis Report*. Oxford Policy Management, Oxford, VK, 2018.

O'Brien, Clare et al., *Shock-Responsive Social Protection Systems Research Case*, 2018.

O'Connor, M., *The 'Four Spheres' Framework for sustainability*, *Ecological Complex*, 3 (4), 285, 2007.

292. OECD, *Towards Green Growth*, Paris, OECD Publishing, 2011.

OECD, *G20/OECD Policy Note on Pension Fund Financing for Green Infrastructure and Initiatives*. OECD, Parijs, 2012.

OXFAM, *Protecting people and the forest*, Oxfam Case Study, november 2020, 2020.

Parmesan, Camille en Gary Yohe, *A Globally Coherent Fingerprint of CLimate Change Impacts Across Natural Systems*. *Nature* 421: 37-42, 2003.

Premand, P. en Schnitzer, P., *Efficiency, legitimacy and impacts of targeting methods: Evidence from an experiment in Niger*. The World Bank Economic Review, 2020.

Premand, Patrick en Barry, O., *Behavioral Change Promotion, Cash Transfers and Early Childhood Development: Experimental Evidence from a Government Program in a Low-income Setting*. Policy Research Working Paper No. 9368. World Bank: Washington DC, 2020.

Purvis B., Mao, Y. en Robinson, D., *Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins*, Sustainability Science, 14 (3), 681-695, 2019.

Rocha, L.A., Khan, A.S. en Lima, P., *Impacto do Programa Bolsa Familia sobre o bem-estar das famílias beneficiadas no Estado do Ceará*. Econ. do Ceará em Debate, 2008.

Rigolini, Jamele, *Social Protection and Labor: A Key Enabler for Climate Change Adaptation and Mitigation*, Discussion Paper, no. 2108, december 2021, World Bank Group, Washington DC.

Root, T.L., Price, J.T., Hall, K.R., Schneider, S., Rosenzweig, C. en Pounds, J.A., *Fingerprints of Global Warming on Wild Animals and Plants*. Nature 421: 57-60, 2003.

Sabates-Wheeler, R. en Devereux, S., *Transformative Social Protection: The Currency of Social Justice*. In: Barrientos, A., Hulme, D. (Eds.), *Social Protection for the Poor and Poorest: Concepts, Policies and Politics*. Palgrave Macmillan UK, pp. 64-84. https://doi.org/10.1057/978-0-230-58309-2_, 2008

Sabato, S. en Mandelli M., *The EU's potential for promoting an eco-social agenda. Report prepared for the project 'Sustainable welfare societies: Assessing linkages between social and environmental policies'*. Oslo; Brussels: NOVA Norwegian Social Research, European Social Observatory, 2018.

Schnitzer, P., *How to Target Households in Adaptive Social Protection Systems? Relative Efficiency of Proxy Means Test and Household Economy Analysis in Niger*. World Bank, 2016.

Schnitzer, Pascale en Stoeffler, Quentin, *Targeting for Social Safety Nets: Evidence from Nine Programs in the Sahel*. Policy Research Working Paper; No. 9816. World Bank, Washington, DC, 2021.

Schoyen, M., Hvinden, B. en Dotterud Leiren, M., *Towards Sustainable Welfare States in Europe*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2022.

Slater, R. en Bhuvanendra, D., *Scaling up existing social safety nets to provide humanitarian response: A case study of Ethiopia's productive safety net programme and Kenya's hunger safety net programme*. Case study for King's College London's humanitarian futures program, Overseas Development Institute and the cash learning partnership, 2014.

Smit, B., Burton, I., Klein, R.J.T. en Wandel, J., *An anatomy of adaptation to climate change and variability*. Climatic Change 45(1): 223-251, 2000.

Soares, F.V., Ribas, R.F. en Osório, R.G., *Evaluating the Impact of Brazil's Bolsa Familia: Cash transfer programs in comparative perspective*. Latin American Research Review, 45(2), 173-190, 2010.

Solorzano, A. en Cardenas, I., *Social protection and climate change: WFP Regional Bureau for Latin America and the Caribbean's vision to advance climate change adaptation through social protection*, Occasional Paper No. 26. WFP, 2019.

Steinbach, Dave, Marek Soanes, Sam Barrett, Vivek Venkataramani en Tashina Cheranda, *Deepening Knowledge of MGNREGS' Contribution to Climate Resilience A Study of Rajasthan and Uttar Pradesh*, 2020.

Stavis, D., Morena, E. en Krause, D., *Introduction: The genealogy and contemporary politics of just transitions*. In: Morena E, Krause D and Stavis D (eds) Just Transitions: Social Justice in the Shift Towards a Low-Carbon World. London: Pluto Press, pp. 1-31, 2020.

Sygn, Linda, Eriksen, Siri, O'Brien, Karen en Lars Otto Næss, *Climate change in Norway: Analysis of economic and social impacts and adaptations*, CICERO Report 2004:12, 2004.

Tenzing, Janna D., *Integrating social protection and climate change adaptation: A review*, WIREs Climate Change published by Wiley Periodicals, 2019.

Tenzing, Janna D., *Integrating social protection and climate change adaptation: A review*. WIREs. Clim. Change 11 (2). <https://doi.org/10.1002/wcc.626>, 2020.

Thomas, Kimberley, Hardey, Dean, Lazrus, Heather, Mendez, Michael, Orlove, Ben, Rivera-Collazo, Isabel, Timmons, Roberts, Rockman, Marcy, Warner, Benjamin, P. en Winthrop, Robert, *Explaining differential vulnerability to climate change: A social science review*, WIREs Climate Change published by Wiley Periodicals, 2018.

Ulrichs, M. en R. Slater (2016) *How Can Social Protection Build Resilience? Insights from Ethiopia, Kenya and Uganda*. Working paper, Building Resilience and Adaptation to Climate Extremes and Disasters (BRACED) Series, Londen, 2016.

Ulrichs, M., Slater, R. en Costella, C., *Building resilience to climate risks through social protection: From individualised models to systemic transformation*. Disasters 43 (S3), S368-S387. <https://doi.org/10.1111/disa.12339>, 2019.

UNDP, *Green Economy and Green Jobs: Challenges and Opportunities in Europe and Central Asia*, 2018.

UNDP/UN Environment, *Climate Impact Vulnerability Index: Lessons learned and systematization of the IVACC design and application process in the Dominican Republic*.

https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/25905/Vulnerability_Climate_Hazards.pdf?sequence=2&isAllowed=y, 2018.

UNICEF, *Programme Guidance: Strengthening Shock Responsive Social Protection Systems*, 2019.

United States Environmental Protection Agency-EPA, *Climate Change and Social Vulnerability in the United States: A Focus on Six Impacts*, september 2021, Washington D.C., 2021.

Vogt-Schilb, A., Walsh, B., Feng, K., Di Capua, L., Liu, Y., Zuluaga, D., Robles, M. en Hubaceck, K., *Cash transfers for pro-poor carbon taxes in Latin America and the Caribbean*. Nat. Sustainability 2 (10), 941-948. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0385-0>, 2019.

WorldRiskReport, <http://www.WorldRiskReport.org>, 2023.

World Bank, *Social Protection Sector Strategy Paper: From Safety Net to Springboard*, Washington DC: World Bank, 2001.

World Bank, *Building Resilience to Disaster and Climate Change through Social Protection*, Washington DC: World Bank, 2013.

World Bank, *Strengthening Links between Social Protection and Disaster Risk Management for Adaptive Social Protection in Nepal*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/31213>, 2018.

World Bank: <https://www.worldbank.org/en/programs/sahel-adaptive-social-protection-program-trust-fund>.

Yiridomoh, G.Y., Chireh, V.K., Bonye, S.Z. en Derbile, E.K., *Enhancing the adaptive capacity of pro-poor populations for climate change adaptation: Analysis of cash transfer programs in rural Ghana*. Local Environ. <https://doi.org/10.1080/13549839.2020.1867839>, 2021.

Zakir Hossain, M. en Ashiq Ur Rahman, M., *Adaptation to climate change as resilience for urban extreme poor: Lessons learned from targeted asset transfers programmes in Dhaka city of Bangladesh*. Environ. Dev. Sustain. 20 (1), 407-432. <https://doi.org/10.1007/s10668-016-9888-2>, 2018.

Ziegler, S., *Adaptive Social Protection: Linking Social Protection and Climate Change Adaptation*. Discussion Papers on Social Protection. Bonn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). <https://www.giz.de/fachexpertise/downloads/giz2015-en-adaptive-social-protection.pdf>, 2016.

INHOUDSTAFEL

KLIMAATVERANDERING: HOE KUNNEN SOCIALE BESCHERMING, ARBEIDS- EN WERKGELEGENHEIDSMATREGELEN AANPASSING EN MATIGING ONDERSTEUNEN?

1.	INLEIDING	227
2.	DOOR DE MENS VEROORZAakte KLIMAATVERANDERING IS EEN REALITEIT	229
2.1.	WETENSCHAPPELIJK BEWIJS	229
2.2.	REGIONALE VERSCHILLEN	230
2.3.	ACTIE IS VEREIST	232
3.	DE KLIMAATVERANDERING IS OOK EEN SOCIALE CRISIS	234
3.1.	DIFFERENTIËLE KVVETSBAARHEID	234
3.2.	ONEVENREDIG BLOOTGESTELD	234
3.3.	GEBREK AAN AANPASSINGSVERMOGEN	235
3.4.	BLOOTSTELLING AAN NADELIGE EFFECTEN VAN HET KLIMAATBELEID	236
4.	ROL VAN SOCIALE BESCHERMING, ARBEID EN WERKGELEGENHEID	236
4.1.	WELKE SOORT SOCIALE BESCHERMING?	236
4.2.	EEN BREDERE AMBITIE VOOR SOCIALE BESCHERMING	239
4.3.	MAATSCHAPPELIJKE EN CIVIELE DIALOOG	242
4.4.	SOCIALE BESCHERMING EN ADAPTATIE AAN DE KLIMAATVERANDERING	244
4.5.	SOCIALE BESCHERMING, ARBEIDS- EN TEWERKSTELLINGSMATREGELEN EN MITIGATIE VAN DE KLIMAATVERANDERING	257
4.6.	ECOSOCIAAL BELEID	267
5.	BELANGRIJKSTE CONCLUSIES	269
6.	WOORDENLIJST	271
7.	REFERENTIES	274